

Наталья Михалева-Сайа

«КЭПСИЭ»
КЭННЭ
АҢАБАСТЫК

Наталья Владимировна Михалева-Сайа «Кэпсиэ» кэннэ аһаҕастык

АО НИК "Бичик"

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=36053835

«Кэпсиэ» кэннэ аһаҕастык / Сайа: ГУП НКИ «Бичик» им. С.А.

Новгородова; Якутск; 2017

ISBN 978-5-7696-5219-6

Аннотация

Хомоҕой хоһоонньут, талааннаах суруналыыс Н.В. Михалева-Сайа саха көрөөччүтүн кутун туппут, киэн биһирэбилин ылбыт «Кэпсиэ» биэриитин хайдах толкуйдаан, торумнаан, айан таһаарбытын, аҕыйах кэм иһигэр биэриин хас биирдии саха ыалыгар күндү ыалдыт буолбутун сиһилии сэхэргиир. Ааҕааччы күөх экран күндэлэс көстүүтүн кэтэҕэр хайдах олох баарын билиэн, бу биэриин билли-биһирэбил мунутуур чыпчаалыгар сылдьан соһуччу тоҕо тохтообутун туһунан ыйытыгыгар хоруйун мантан булуон сөп.

Кинигэ иккис баһыгар дьоһурдаах суруналыыс саха чабылхай дьонун араас өттүлэриттэн арыяр суруйуулар талыллан киирдилэр.

Бу киэн ааҕааччыга анаммыт хомуурунньук тэлэбиидэннэ суруналыыстыкатын умсугутуулаах идэтин талбыт эдэр дьонно бастыг сүбэһит быһыытынан кэрэхсэниэ.

Содержание

Аан тыл	4
«Кэпсиэ» кэnnэ аһаҕастык...	12
1. САҢАЛАНЫЫ	12
2. «КЭПСИЭ» БИЭРИИ	14
3. АНАЛЫ БУЛУУ	29
4. ЫАЛДЫТТАР	35
5. РУБРИКАЛАР	44
6. ТАБА ТАЙАНЫЫЛАР. ТИЭМЭЛЭР	61
7. ОҢОЛОРДУУН КЭПСЭТИИ – УУСТУК СОРУК	94
Конец ознакомительного фрагмента.	99

Михалева Наталья Владимировна-Сайа «Кэпсиэ» кэннэ аһаҕастык

Аан тыл

– Сайа! Тохтоо, тохтоо! – ииһэ атыылыыр киоска атыттан сирэйэ ыраахтан кытаран көстөрүттэн сылык-таатахха, биллэ холуочуйбут, Бэйиэт диэн аатынан бэйэтин улаханлык ааттаммыт билэр киһим далбаатаммытынан ситэн кэлбитэ: – Сайа! Тоҕо эйигин абааһы көрөлөрүү? Эйигин 80 бырыһыан саха киһитэ мунгура суох таптыыр, оттон 20 бырыһыан саха киһитэ мунгура суох абааһы көрөр... Таптыыр – тоҕо диэтэххинэ, эн дынгнээх талаангыны! Абааһы көрөр – эмиэ талааның иһин! Эн мэхэйдиигин, талаангынан харахтары аалаҕын...

Ити көрсүһүү 2004 сыллаахха этэ. Мин тугу да кыайан булан хоруйдаабатаҕым, арай сирэйим ол биллэ холуочуйбут Бэйиэт буолбатах бэйиэт киэниттэн итэҕэһэ суох кытаран, дьон хараҕын утары көрөр кыаҕа суох умса туттан, «Холбос» уопсайыгар икки кыыспынаан киһи соччо ымсыырыа суохтук сир таһааран олорор быыкаайык хоһум диэки сүүрэр-хаамар былаастаах куюппутум. Ити кэмгэ

мин саха тэлэбишдэнньэтигэр «Кэпсиэ» биэриини иккис сыл-бын таһааран эрэр, үлэ түбүгүнэн уонна үлэ үөрүүтүнэн эрэ тобус-толору олохтоох киһи этим. Бэйэм буоллабына 40 саастаахпын, син олох аһыытын-ньулуунун амсайбыт, оллурун-боллурун аахпыт сажа сананарым. Идэм быһыытынан кыайа-хото тутар, сөбүлүүр эйгэбэр ыарырбатан көрбөккө күн солото суох түбүгүрэрим. Дьон-сэргэ ол үлэбин хайдах ылынарын-ылымматын туһунан өссө улаханник толкуйдуу барбакка, санаам хоту айан, үлэлээн... Хоһоон суруйар курдук, бииртэн биир биэриилэри таһаартыырым: иэйэн, умсугуйан, тиритэ-хорута сыралаһан... Оттон ити соччо бодоруспатах да буоллар, билэр киһибиинин көрсүһүү... Бастакы санаам «Тоҕо элбэҕэй! 20 бырыһыан! Абааһы көрөллөр? Туох иһин?» диэн этэ.

Билигин 2017 сыл. «Кэпсиэ» биэриини саха экраныттан сүппүтэ ыраатта. Уулуссаҕа мин диэки ыйытардыы көрбүт хас биирдии харахха «Хайа, «Кэпсиэбит» аны тахсыа дуо?» диэн уларыйбат ыйытыыны аахпыт кэмим кэннибэр хаалла. Саха киһитин хас бырыһыана эбитэ буолла! Аахпаппын, ааҕа сатаабаппын. Ол эрэри билэбин: барыгытыгар да буолбатар, баһыйар үгүскүтүгэр баарбын биллэрбиппин, санаабынан сайбыппын, иэйибиинэн тиийбиппин, кэпсээмминэн кэрэхсэппиппин... Билэбин ол быыһыгар: биирдишлээн ким эрэ биһирэбилигэр киирбэтэхпин, ким эрэ сулуһун соһуччу уоппунан суһуктуппунун, кини ыра гыммыт ыраах чыпчаалыгар эмискэ баар буолан мэхэйдээбин-

тин... Өйдүүбүн, Орто дойдуга өссө да баарбын, ол иһин ону барытын холкутук ылынабын: баалаабанпын, баайсыбаппын, улуутумсуйбаппын. Хайҕалга, махталга харангарбаппын, хопко, холуннарыыга өһүрбэппин.

*Эниги мишгин таптыыр да, абааһы да көрөр быраанта-
аххыт, эниги онуоха олохтон ылбыт көнгүллээххит.*

Ол онцугар мин эхиги санга тааааран да, сангарбакка да ыйыппыт биш түгэнгүтүгээр быһаарыы биэрэр бырааптаахпын, соботох тылынан туруору хоруйдаммат уустук хардабын кэпсээнгэ киллэрэн кэрэһилишр иэстээхпин. Эхи-ги ынгырыыта суох эрэри кэтэһилээх ыалдьыккыт буолан дьиэбүтүгэр киирбит, «Кэпсиэ, сахам дьоно!» диэн сахалыы сангалаах, сайаҕас эйгэлээх иһирэх киэһэлэринэн кэрэхсэппит кэмнэрдээбим иһин...

Ардыгар саныыбын, ол 2002 сүл ахсыннытыттан 2008 сүл сэттиннытигэр диэри дьон тэгинэн арыый холкутук сылдьан үлэлээбитим буоллар, төһө эрэ уус-уран айымньылары, баҕар, улахан арамааны да айан-суруйан кэбиспит буолуом этэ, диэн. Ол гынан баран, олоҕум-дьылҕам ити кэмгэ тоҕо эрэ миигин таас дьааһык иһигэр олорон тыыннаах тылынан кэпсиир-кэпсэтэр аналлаабыт. Баҕар, ол сахха өйбөр оҥорбут дьоммун, айан таһаарар олохпун ойуулуурбунааҕар ол тыыннаах тылынан тыллыым сахам дьонугар ордук тоҕоостооҕо, туһалааҕа эбитэ дуу?

Оттон айымньылар... Хоһоон мэлдѳи баара, баар. Кини айар кини солотуттан-билэтиттэн игнибэккэ, олоҕо-

дѡаѡаѡа хайдах туруктааѡыттан тутулуқтамакка баар
буоллаѡына – баар, суох буоллаѡына – суох. Оттон арама-
ан суруйуутугар ол кэмгэ арыый ситэ-хото илик буолуом.
Оннук да быһыылаах, саѡалыы-саѡалыы илиис быһаѡаһыт-
тан, тэтэрээт аҥаарыттан, файл ортотуттан тохто-
он хаалбыт суруйууларым хаһан эргиллэн кэлэрбин кэтэһэн
сыталлар, аргыый аѡай таһаѡастаах сыарѡам ыараан иһ-
эрин санаам таһымныырынан билэр курдукпун. Онон кини-
лэри да эттээн-сииннээн сүөкүүр кэмим кэлиэ диибин. Ол
иннинэ бу – олоѡум ордук үтүө кэмим уонна үрдүк сыра-
тын аныы сылдыар идэм туһунан испэр иитиэхтээбит са-
нааларбын таспар таһаарар бото-болдьох кэлбит курдук.

Тэлэбиидэнньэѡэ идэтийэн үлэлиир суруналыыстар
онгорбут биэршилэрин эргитэн, ахтыы кэпсээн онгорор үг-
эстээхтэр. Мин санаабар, ол суруналыыс сыратын толуй-
бат сымсах үлэ буолан тахсар. Тоѡо диэтэххэ, экранҥа
көстөр биэриигэ эн тыл күүһүн толору туһаммаккын,
тыл көстүүнү ситэрэр-хоторор эрэ ньыма быһыытынан
туттуллар. Холобур, күн тахсан эрэр көстүүтүн «күн
тахсан эрэр...» диэн тылгынан этэн, кэпсээн биэрбэккин.
Көрөөччү эн да быһаарыыта суох экранҥа туох буоларын
эт хараѡынан көрөн олорор буоллаѡа дии. Манна көстүүнү
сөпкө талыллыбыт музыка кизргэтэн биэриэ, оттон тыл
олох да туттулуо суоѡун сөп. Ол иһин биһиги сценарийбы-
тыгар ити түгэн туһунан туох да суруллубакка хаалар.
Онон дѡэ бу биэрии кумааѡыга түһэр түгэнигэр өҥө-тал-

бата өлбөөрөр, киһини тардар күүһүн сүтэрэр. Аны кэпсэппит киһинг туюх диэн хоруйдаабыта суруккар киирбэккэ, биэриш иһигэр хаалар. Онтуккун хос эргитэн иһиллээн, сурукка тиһэринг моһуоктаах да, түбүктээх да. Онон биэришини кэпсээнгнэ кубулуутуга хойуттан ол кэмгэ төннөн, иэйишгин уһугуннаран, күүскэ түбүгүрэн, көстүүнү уусуран тыл күүһүн кытта силбиир ньыманан ситэрэн-хоторон биэрдэххинэ эрэ ааҕааччы кэрэхсиир үлэтэ тахсыан сөп онгоробун. Хаһыат суруналыыһа ити түгэнигэ ордуктаах буолан тахсар: суруллубут – суоруллубат, хаалбат бэлэм хаһаастаах хаһыат суруналыыһа диэн кини буолар.

«Кэпсиэ» хасааһа дьэ кэмчи. Оччолорго лиэнтэҕэ устар этибит, онтубутун олус кэмчилээн биэрэллэрэ. Онтон нэдиэлэ аайы барар уһун биэришгэ туюхтаах кассета тук буолуой, барыта салгынгга хаалан иһэрэ. Эбэтэр сотторо-сотторо үрдүгэр устабын. Кэнники өйдөнөн, аҕыйах түгэни харыстаан хаалларбыппыт уонна сорох сюжэт алҕаска, ханнык эрэ кассета быыһыгар-ардыгар ордубуттарын билигин була, түмэ сатыыбын. Баҕар, хойутун хойут биэриилэрим дьоруойдарын саныыр-ахтар лис курдук үлэ тахсар кыахтаах. Миигиттэн кыбартыыранг пааспа-ра ханнаһый диэтэхтэринэ дэбигис була охсон биэриэм суоҕа, ол оннугар 2003 сыллаахха тахсыбыт биэриим туһунан ыйыттаахтарына, сүрдээх кичэллээхтик толоруллубут кумааҕылары оруу охсон биэрэр кыахтаахпын. Оттон айар киһиэхэ кыра да кэрчик сурук санаа-оноо тиллиитигэр олук

буолар идэлээх.

Ол эрээри мин ити сылларга көрдөрөр үлэнэн үлүһүй-эн, тугу да суруйбатабым диэбэппин. «Күөх ньургунун» сэх-эн, «Аата суох сибэкки» хоһооннор уонна кэпсээннэр хому-урунньуктарын таһынан дьон көрдөһүүтүнэн хас эмэ ах-тыы кинигэлэрин, кыраайы үөрэтиигэ, устуоруйаҕа хаба-аттаах үлэлэри көрөн-истэн, хомуйан таһаарбытым; бэй-эм аата-ахса суох ахтыылары, кэккэ кинигэлэргэ кириши-тыллары, хаһыакка ыстатыйалары, чинчийэр хайысхала-ах үлэлэри суруйбутум. Ол суруйууларым эгэлгэ таһаарыы-лар быыстарыгар киирэн муна-тэнэ сылдьалларын бу пуб-лицистикам бастакы хомуурунньугар эмиэ мунньан-тара-ан, олоһум, айар үлэм быстыспат сорботун быһыытынан эмиэ киллэриэхтээх эбиппин.

Онон, бу кинигэм киэнг ааҕааччыга ананар, ону таһынан тэлэбиидэниһэ суруналыыһын судургута суох идэтин тал-быт, бу эйгэҕэ туох эрэ умнуллубаты оҥоруом диш саныыр эдэр киһиэхэ аһаҕас уруок курдук, эмиэ туһалаах буолуон сөп. Ону таһынан... хампаанья салалтата сотору-сото-ру уларытар үгэстээх. Үксүгэр бу эйгэни улаханлык билбэт дьон кэлэн оруо маһы ортотунан хамсанан бараллара ба-ар суол. Кинилэр туох-ханнык иннинэ көрөөччү туһа диэн үлэни-хамнаһы тэрийэллэрин оннугар, алаардас үрдүкү са-лалтаҕа сөп буолларбын диэн өйү-санааны тутуһан, айар үлэ бохсуллар быһыытын-майгытын олохтоон кэбиһэр ид-элээхтэр. Инньэ гынан ааһа түһэн, ордук бэриниилээх буола

сатаан, көмөлөһүөх оннугар төттөрүнү онгороллоро элбэх курдук көрөбүн. Ол иһин дьон былаастан тэйэр, эрэммэт, итэҕэйбэт буолар. Түмсүөх оннугар, ардыбыт өссө атан иһэр. Киэҥник иһитиннэри итэриктэлэрэ былаас уонна норуот икки ардыгар сиэрдээх сыһыан олохтонуутун тэрийэр иэстээхпит.

Билигин олоххо буолан ааспыт мөккүөрдээх түгэnnэр тустарынан сүрүн кыттааччылар суох буолбуттары кэннэ ахтар-суруйар үгэс үөскээтэ. Сорох ааптардары ол иһин киһи итэҕэйбэт, эрдэ маньы тоҕо суруйбакка сылдыбытай дии саныыгын. Оттон бу суруйууга ахтыллар дьон билигин бааллар, сөбүлэспэт түгэnnэригэр миигин кытта төһө баҕарар аахсыахтарын сөп.

Кырдьык – дынгэ кымньыы курдук,
Кытыан угар олбох курдук,
Санаа уйан чороонуттан
Кыыnnыан куотар кымыс курдук...
Кырдьык биэрбэт табыллыыны,
Бу дойдуга билинини,
Олох дьолун толук ылар
Арай биэрэр – көнгүлү...

Бу эһиги илиигитигэр киирбит мин санга кинигэм хоһоон тылларынан тырымныы долгуйбат: бу кинигэм киэргэтиитэ суох кэпсиир аһаҕастык «Кэпсиэ» туһунан, тус бэйэм билбит, өйүм-сүрэҕим нөнгүө аһарбыт олоҕум, дьо-

нум-сэргэм туһунан.

Аантар

«Кэпсиэ» кэннэ аһаҕастык...

1. САҒАЛАНЫЫ

Улуу дойду урусхалын үрдүгэр санга кэм, санга үйэ саҕаҕа арыллара. Ааспыт үйэ түмүктүүр түһүмэхэр эмискэ сууллубут «тимир быыс» көтөхпүт көппөҕө дьайбаран, көнгүл салгынга олус дайдаран улдьаарбыт өй-санаа чэбдигиритэ, олох-дьаһах сыыйа сааһыланыыта кэлэн иһэргэ дылыта... Ону кытта мин олоҕум санга кэрдийиһэ саҕаланан, дьолу эрэ эрэннэрэ долгуйар Дьокуускай куоракка олохсуйа, айа, үлэлии кэлбитим. Пааспарбар куоракка бырапыыска суоҕа (бырапыыската суох киһини үлэҕэ ылбаттар), ону кистээн тураммын уон сылы мэлдьи Сунтаар телестудиятын дириэктэрин быһыытынан аспыт-саппыт аҕай Национальнай көрдөрөр-иһитиннэрэр хампаанньа аанынан аны «Сэргэлээх» телестудия редактора» диэн сололоох күннэтэ аһар аналламмытым. Өрөспүүбүлүкэ сүрүн ханаалын үлэһитэ буоларга бу иннигэр улууска хайдах үлэлээбитин аахсыллыбат буолан тахсыбыта. Төһө да Сунтаар устуудьуйатын бастыһар кэккэлэригэр илдьэ сылдыбыт үтүөлээхпин бу иннинэ бэйэтинэн хаста да бэлиэтээтэр, НВК оччотооҕу эдэр салайааччыта миигин урукку үрдүк коэффициеммын мунутуур алын кэрдиискэ түһэрэн, оскуоланы бүтэрбит оҕону кыт-

та тэннээх хамнаска ылбыта. Урут даџаны, билигин даџаны
улуустан – «тыаттан» санга кэлээччилэргэ итинник сыһыан
баар: хайдах эрэ туолбут оптообуска хойутаан киирэн, туран
эрэн айанныырга күһэллибит пассажиры эрдэ киирэн олбох
булан олоруммут дьон кыра соџус бэйэлэригэр тиэрдибэт са-
наалаах одуулуулларын курдук...

2. «КЭПСИЭ» БИЭРИИ

«Былыр Кытай императора кулуттарын кутун туой дьонго көһөрөн аллараа дойдуга ильдэ барар этэ. Билигин тойон, кыратыттан-улаханыттан тутулуга суох, бэйэтин эргимтэтин эмиэ ильдэ барар. Ардыгар аллара, ардыгар – үөһэ...» Бу мин бэйэм суруйбут «Кырыыстаах биһилэх» кэпсээммиттэн быһа тардыыны киллэрдим. Тоҕо диэтэххэ, итинник көстүүнү иһитиннэрэр-көрдөрөр эйгэҕэ үлэлии сылдаааччылар ордук чугастан көрөбүт...

Өрөспүүбүлүкэ санга салалтатын кытта хампаанньаҕа Харлампий Дьяконов бэрэсидьиэн (ол саҕана тэрилтэбит салайааччыта бэрэсидьиэн дэнэрэ) кэлбитэ. Сотору: «Саха тэлэбиидэнньэтэ бэйэтэ туспа ханаалланар, онно күнүстэри-түүннэри бэйэтэ эрэ көрдөрөр бырааптанар үһү», – диэн сурах тарҕаммыта. Уруккуттан үлэлиир дьон: «Тугунан уонна кимнээҕинэн ол үлүгэрдээх сабардамы толороору, онно оҕор бу күннэтэ аҕыйах чааһы сатаан толорбоккобут хатылааһын үөһэ хатылааһын буолар дии...», – дэһэллэрэ. Кэнники өйдөөтөххө, ол сөпкө этэллэр эбит, оттон мин оччотооҕу санаабар хампаанньаҕа туох да баһаам киһи үлэлиирэ (биһиги биэс буолан улуус телестудиятын биэриилэрин нэдиэлэҕэ үстэ киэһэ хойукка диэри тэрийэн таһаарарбытынан суоттуур буоллабым дии), сүрдээх иллэн курдуктара, онон, сатаан аттардахха, күнүстэри-түүннэри да буолбатар, сабар-

дамы балачча улаатыннарар кыях баар курдуга.

Онтон «12-с» диэн ааттаах, куорат эрэ иһигэр онуоха-маныаха диэри көрдөрөр ханаал аһылларын, кини кэнники сайдан өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн көрдөрүөхтээбин туһунан сурах кэлбитэ. Сүрүн уратыта – урукку НВК-тан олох атын сирэйдээх-харахтаах, ис хоһоонноох буолуохтаах үһү, «үөһ-эттэн» итинник ирдэбили туруорбуттар. Онон айар үлэһитт-эртэн барыларыттан санга, сонун биэриилэр бырайыактарын көрдөөбүттэрэ. Мин улуус устуудьуйатыгар үлэлии сылдьан өрөспүүбүлүкэ ханаалыгар туох тийбэтин син «идэлээх» харахпынан бэлиэтиир, санаабар санга биэриилэри толкуйдуур этим. Бастакы бэлиэтээһиним: тылы, саха тылын курдук модун күүһү сатаан туһанар кыахтаах ытааччы көһүннэр диэн этэ. Иккис баҕа санаам: сахалыы кэпсэтии аһаҕас уонна аныгы долгунна тэриллэрин көрдөрбүн диэн этэ. Уларыта тутуу ухханыгар, 80-с сыллар бүтүүлэригэр буолуо, саха экранна биир кэмнэ оннук аһаҕас, көрөргө ордук умсулҕаннаах буола сылдыбытын өйдүүбүн. Ытааччылартан Алексей Амбросьев тахсарын кэтэһэн көрөрүм.

Онон дьэ, туох эрэ сананы киллэрэр тус бэйэбиттэн ирдэнэр кэмигэр түбэһэ кэлбит киһи, үөрүүнү кытта түһүнэн кэбистэбим дии. «Кэпсиэ» диэн ааттаах, биир чаас устата быһа эфиргэ барар биэри бырайыагын, ону таһынан өссө хас даҕаны эмиэ санга, урут бэлиэтэнэ илик хайысхаларга санааларбын суруйа охсубутум. Онно билигин чопчу өйдүүрбүнэн (сороҕун умнубуппун), «Санга ырыа» диэн сы-

лын аайы ытыллар телевизионнай ырыа күрэжин туһунан бырайыак эмиэ баара. Ол гынан баран, ол мин бырайыакпар мелодистар, композитордар быйыл эрэ истээччи дьүүлүг-эр таһаарбыт санга ырыаларын икки ардыларыгар күрэх буолуохтааҕа. «Арай биирдэ» диэн саха көрүн-күлүүтүн таһаарар биэриин баар буолуон сөп диэн эмиэ суруйбутум. Итиннэ Сунтаар устуудьуйатыгар «Ералаш» курдук көрдөөх жанрга табыллан үлэлии сылдыбыппытыгар тирэҕирбитим. Санга тахсар кинигэлэри, санга суруйар дьону билиһиннэрэр биэриин эмиэ баар буолуон сөптөөбүн ыйбытым. Хайдах асты-ыры-үөллүүрү көрдөрөр, үөрэтэр биэриин ол кэмнэ суоҕа, онон ол туһунан эмиэ киллэрбитим. Онтон да атын санаалары эппитим, архыып үчүгэйдик хараллыбыт буоллабына, ол илиинэн суруллубут сурук ханна эрэ баар буолуон сөп.

Ол сағана үлэһиттэр бэйэлэрин икки ардыларыгар «бэрэсидьиэннэр уларыһаллар, арай кини уларыһат» диэн дьаралыктаан кэпсэтэр салайааччылара Николай Иннокентьевич Петров тэлэбиидэнньэҕэ дириэктэрдир этэ. НВК бэрэсидьиэннээх, ол аннынан тэлэбиидэнньэ уонна араадыһа дириэктэрдэрэ диэн ботуччу сололор бааллар. Кини миигин ынгыран ылла, кэбиниеккэ киирбитим били илиинэн суруйбут кумааһыбын эргим-ургум тутта олорор эбит уонна эттэ: «Мин бу эн суруккун ырытан баран бүппэппин. Чахчы санга, сонун бырайыак эйиэнэ эрэ эбит. Ол гынан баран маны дьэ хайдах олоххо киллэрэбит?» – диир. «Хайдах киллэриэхпит суоҕай?...» – мин олус уустугу суруйдум дии санаабат этим,

биир киһи санаата хоторун бүтүн тэрилтэ хайдах кыайыа суоҕай диэн саарбахтаан көрбөккө хоруйдаспытым.

Сотору «12-с ханаалбыт» аһыллаары хамсааһын бөҕө буолан барда. Били мин «Кэпсиэ» диэн бырайыагым киэбинэн нэдиэлэҕэ түөртэ быһа тахсар буоллубут: икки күн сахалыы, икки күн нууччалыы. Сахалыыны ытааччылар мин уонна Анатолий Гоголев, нууччалыыны ытааччылар Альбина Данилова уонна Анатолий Сергеев этибит. Тэлэбиидэннэ устуоруйатыгар аан маннай аналлаах стилист ыгыран, Алексей Семенов этэ, тас көрүҥмүтүн онордулар. Онтубут Альбина Данилова баттабын уот кыһыл өнгө кырааскалаан кэбиһэн, көрөөччүлэр ортолоруттан санга-инэ, одуу-чинчи табыста. Аны миигин «блондинка гынан кэбиһиэ» диэн куттанаммын, «только натуральный цвет» дии-диибин, төбөбүн саба туттан олорбутум. Иннэ гынан, «натуральнойга наһаа чугас» «красное дерево» өгнөммүтүм. Ол да буоллар стилист: «Фиолетовый бы Вам очень подошел», – диэбитэ. Дынгэ, эдэр эрдэххэ эгэлгэ да өгнөнөн, уларыян-тэлэрийэн көрүүххэ баар этэ буоллаҕа.

Устуудьуйабытыгар барнай устуйка эгин туруоруллан, ытааччылар көһө сылдьан олоробут, ыалдьыттарбыт биэри устата хаста да уларыыахтарын сөп, кинилэри кытта көҥүллүк, туран эрэн кытта кэпсэтэр кыахтаахпыт. Кылгас сюжеттар, мэлдьи үлэлиир рубрикалар кэпсэтиини ситэрэн-хоторон биэрэллэр. Ити бэйэтин кэмигэр өрөбөлүүс-сүйэҕэ тэннээх көстүү этэ.

Уруут-урут, Саха сиригэр күөх уот саҥа көстөрүн саҕана, биэриилэр бары быһа эфир быһыытыгар-майгытыгар барар кэмнэрэ эмиэ баара үһү. Ол гынан баран кэнники, биһиги ол турунарбыт саҕана, «быһа эфир» диэн хаалтыстаах дьон хамсаабакка олорон төлөпүүнүнэн киирэр ыйытыыларга хоруйдааһыннара эрэ буолар этэ диибин, онуоха ол саҕанаабы көрөөччүлэр бары туоху буолуоххутун сөп. «12-с ханаал» итинник хартыынаны хамсаппыта, урукку саха тэлэбиидэн-ньэтин туһунан стереотибы алдьатан, экранга чэбдик тыал буолан сайа охсон киирбитэ, НВК уруккуга маарыннаабат «саҥа, сонун» көстүүлэнэригэр бастакы хараначчы буолбута. Хас биирдии ытааччы-редактор нэдиэлэ аайы санаттан саҥа тиэмэни олус ыгым кэмнэ толкуйдаан таһаарара ирдэммитэ. Итинтэн Анатолий Гоголев олус долгуйарын уонна бэлэмнэнэригэр ыарырҕатарын миэхэ этэн турар.

Мин бастакы биэриибин сахалыы ааттар тиэмэлэригэр анаабытым. Сүрүн ыалдьыппынан сүгүрүүр дьоммуттан биирдэстэрэ – Багдарыын Сүлбэ кэлбитэ. Кэпсэтиини курат саахсатыгар баран устубут сюжетпыт ситэрэн-хоторон биэриэхтээбэ. Ол саҕана үлэлээбит саахса сэбиэдиһсэйэ сахалыы ааттаныыны төрдүттэн утарар эбит этэ: «Оҕоҕо отмас диэн хаалынньан ааттары биэрэр туох үчүгэйдээбий?» – диэн мин истиэхпэр бэрдэ суох этиини онгорбута. Ону хайдах баарынан ыппыппытын Багдарыын Сүлбэ көрөн олорон: «Омук кэскилин туһунан туох да толкуйа суох дьон ити курдук ды утара, туорайдаһа олороллор...» – диэн күүскэ

сангарбыта. Ол саџана ааттарын уларытан, сахалыы аат, арас-паанньа суруллуутун докумуонуга киллэрэри бастакынан ситиспит дьоммут: Багдарыын Сүлбэ да, Алаас От да хайдах-таах утарсыыны көрсүбүттэрин, тус бэйэлэрин эрэ дьулуур-дарынан, итэҕэллэринэн санга суолу солоон барбыттарын ол биэрииттэн өйдөөбүтүм.

Режиссерум Любовь Золотареваны кытта улам «амтаһый-ан», бэйэ-бэйэбитин ситэрсэн үлэлээн барбыппыт. Манна мин Сунтаар устуудьуйатыгар уонча сыл мэлдьи кэриэтэ бы-һа эфиргэ олорбут үөрүйэҕим таайбыта. Оттон Любовь Ва-сильевна сүрүн ханаалга сүүрбэ сылы мэлдьи үлэлээбит бу-олан аптарытыаттааҕа, киэн уонна үрүт үөһэ хоннохтоох тэ-рилтэ үлэтин тэрээһинин ымпыгын-чымпыгын үчүгэйдик билэринэн уонна, биллэн турар, олус айымньылаахтык үлэ-лиир улахан профессионал быһыытынан, эрэллээх тирэҕим буолбута. Николай Иннокентьевич биһигини, омос көрдөх-хө ханан да ханыыласпыт дьону, тоҕо холбообута биллибэт, ол гынан баран, сыыспатах эбит диэх тустаахпын. Люба ку-оракка улаппыт буолан, көннөрү сангарарыгар саха тылын кыбытан да ылбат этэ, онон дьинэ мин бастаан «тылы билбэт киһини кытта сахалыы биэриини онгорор уустуктардаах бу-олуо, чэ, хайыахпыный» дии санаан аһарбыттааҕым. Онтум баара, режиссерум сахалыы өйдүүрүн ааһан, саха литерату-ратын билэринэн, сахалыы ааҕарынан-суруйарынан тэннэ-эҕэ суох киһи буолан соһуппута. Кини куоракка тонг нуучча эйгэтигэр да олорон, сахалыы куту сүтэриэ суохха сөп эби-

тин чабылхай холобура буолан миигин үөрдүбүтэ.

Биһиги бастакы тахсыыларбытыттан көрөөччүлэр болжомтолорун киинигэр киирбиппит. Интернет форумнар санга тэриллэн эрэллэрэ, онно монуок санга-ингэ эмиэ тахсара да, куорат олохтоохторо үгүстэрэ сэнээрбит этилэр. Кинилэр: «Айыбыын, «сахаларбыт» хайа бу туох буолан турдулар диэн соһуйдубут ээ. Олох омук тэлэбиидэнньэтин көрөр курдук сананныбыт», – диэн хайгыыр тылларын тиэрдэр буолан барбыттара.

Ол эрэри сотору кэминэн ол санга ханаалбыт туох эрэ докумуона биитэр үбэ-харчыта кыаллыбакка, сабыллан хаалбыта.

Мин 2003 сыллаабы күһүн үлэ санга ддьыла (сезона) саҕаланарыгар, «Кэпсиэ» бырайыагын өссө төгүл илдьиритэн толкуйдаан баран, дириэктэрбэр киирбитим. Николай Иннокентьевич «соҕотобун кыайыах буоллаххына» диэн туран, илиибэр былаах туттаран кэбиспитэ. Куорат иһигэр «12-с ханаал» саҕалаан испитин өрөспүүбүлүкэ ханаалыгар «Кэпсиэ» салгыыр буолбута.

НВК-ҕа «инициатива наказуема» диэн бэрдэ суох өйдөбүл дириг силистэнэн-мутуктанан сириэдийбит дойдута. Урут даҕаны, билигин даҕаны. Ылсыбыт буоллаххына – редактор барыта бэйэн дьулуургар. Кыайбат буоллаххына – тохтоо. Ким да эйигин итини онор диэн күһэйбэтэҕэ... Салалта итинник аһаҕастык этэр. Оттон сорохтор кэтиллэр: көрөн иһиэхпит... Оттон экран кэннигэр дьин үлэни то-

лорон түбүгүрэ сылдыааччы үгүс үлэһиттэр ханаал үлэтэ тупсарыгар ис сүрэхтэриттэн баҕарар уонна биэриини онгорон таһаарар үлэ кыһалҕаларын өйдүүр-билэр буолан, санга саҕалааһыннары сэргиир уонна туох кыалларынан көмөлөһө сатыыр үгэстээхтэр.

Ол эрэри: «Өйдөөрүүй, Наташа, куорат олус кыараҕас ээ, биһиги аҕыйах биллэр дьон баарын эргитэ сылдьан көрдөрө сатыыбыт. Оттон эн биир биэриигэ дьонго сэргэтиэх хастыы эмэ киһини хайдах, хантан булан ынгырыаххыный? Нереально, эн тыаттан кэлбит буолан өйдөөбөккүн...» – диэбит үөлээннээҕим эмиэ баара. Мин итинник этиигэ хоруйум бэлэм этэ: «Сыл аңаара үчүгэйдик үлэлээтэхпинэ, биэри ыалдьыттары бэйэм көрдүүрүм тохтуоҕа, төттөрү киһилэр миигин көрдүүр буолуохтара. Уонна биэри ситиһитэ биллэр-көстөр эрэ киһини таһаарартан буолбакка, биллибэт-көстүбэт да дьонтон кэрэхсэбиллээҕи булан онгорортон тутулуктаах буолуохтаах...»

«Тоҕо «Кэпсээ» буолбакка, «Кэпсиэ» диэн ааттааҕый?» – диэн бастаан ыйытар этилэр. Мин оҕо сааспар дьиэбит аана хайаан да «Кэпсиэ, туох сонун баар?», ардыгар «Туох кэпсиэ?» диэн истин тылларынан аһыллара. Ону кытта тэнгэ дьиэ иһигэр туох эрэ олус иһирэх, туох эрэ кэрэ, киэн киирсэн кэлэр курдуга. Саха дьоно барахсаттар: «Миэхэ суох, оттон эйиэхэ туох баар?» – дэһэн, кэпсээннээхтэрин, сонуннаахтарын кыккыраччы мэлдьэһэн баран дьэ наллаан, хас эмэ чаанньык уута оргуйан бараныар диэри салҕана турар

бараммат кэпсээннээх киэһэлэрэ саҕаланара... Ити туһунан кэнники Мандар Уустуун «Кэпсиэҕэ» бэркэ тапсан сэхэргэһэн турабыт: кэпсэтии – саха олоҕугар эрэ олус наһаа сайдыбыт, олонхо, остуоруйа тэнэ олохпутун киэргэппит туспа көстүү эбит; кэпсээннээх киһи, син ырыаһыт, олонхоһут кэриэтэ аатырар-суолулар, күүтүүлээх ыалдыт буолар. Дэлэҕэ да саха туһунан аан бастаан суруйбут айанныыттар ахтыларыгар «Нуучча бааһынайын дьиэтигэр киир эрэ: эйигиттэн ырааппыта баһаарга ас-танас сыаната төһө буолбутун ыйытыахтара, оттон саха быста дьадайбыт да ыалыгар кирдэххинэ, ыраах баар дойдулар олохторугар, ыраахтааҕылар сэриилэригэр тийэ ыйыталаһа, бэйэлэрэ хантан эрэ истибиттэрин кэпсии тоһуйуохтара...» диэн бэлиэтээһин баар буолуо дуо... Онон даҕаны саха, бастатан туран, кэпсээни эрэйэн эбэрдэлэһэр идэлэннэҕэ. Нуучча доруобуйаны, чөл туругу баҕаран дорооболоһор, кытай киһитэ – бүгүн аһаабыккын-суоххун ыйыталаһа тоһуйар, турок эйэлээх кэлбитин этинэн нөрүөн-нөргүйэр, саха: «Кэпсиэ...» – диир.

Биэриибин ити аатынан таһаарыам иннинэ, «кэпсиэ...» диирим, баҕар, түөлбэ тыл буолуо диэн саарбахтаан ылбытым. Онон саха олоҕун энциклопедиятын быһыытынан сыаналанар Амма Аччыгыйын «Сааскы кэмин» өссө төгүл сыныйан аахпытым. Онуоха Бииктэр биэлсэр аан бастакы үөрэммит сахалыы тылларыттан биирдэстэрэ «кэпсиэ» буоларыттан саҕалаан, арамаан усталаах-туоратын тухары «кэпсиэ» эбэрдэ тыла буола сылдьар: *«Чэй ис надо, үчүгэй, кэп-*

сиэ», – *дишр биэлсэр*».

«Кэпсиэ» ангаардас эбүрдэлэһийгэ эрэ буолбакка «Эн кэпсээ» оннугар туттулларын аны Алампа хоһоонноруттан эмиэ булабыт:

Дохсун санааһын,
Дорҕоонноох өйгүн
Доҕорум диэн,
Тоҕо кэпсиэ даа...
(**Эн эбиккин дуу...**)

Киэн сир кэлтэгэй
Кэмсилгэнигэр кэлгиттэрэн
Кэхтибитинг буолаарай?
Кэриэс доҕоруом,
Кэхтибэккэ кэпсиэ.
(**Көмүс доҕорум**)

Кэбүһэлээх кэпсээнин
Киэһэ-сарсыарда дыбарга
Кэй чуор кулгаахпынан
Кэпсиэн аһар буолла...
(**Таҥхаһым**)

Оттон «Ордугу булаары олобун алдыаппыт» кэпсээннэ
Алампа дьоруойдара «кэпсээ» буолбакка, «кэпсиэ» дииллэ-

рин хас да холобурун булуохха сөп: *«Дьэ эрэ, кэпсиэ, – дии-
дии, хаана ыгыстан кытарда, сиргэ сытар маһы ылан кы-
спыта буола олорто...»*

Онон, биэриим аатын сөпкө тобуллум диэн (урут Сунта-
арга үлэлии сылдьан, «Сонуннары» итинник ааттаан таһа-
ара сылдыбыттаахпын) эрэллээхтик сананан үлэбин сажа-
лаабытым. Бу биир чаастаах биэри быһа эфир быһыыты-
гар-майгытыгар барара тэрилтэ уопсай үлэтигэр-хамнаһы-
гар, ороскуотугар чэпчэтиини киллэрэр: өскө суруллан (ба-
стаан устуллан, онтон таныллан) баран ытыллара буоллар,
икки-үс бүк элбэх үлэлээх, элбэх киһи кыттыылаах буолуох-
таах, элбэх ороскуоттуур матырыйаал (устар кассеталар, уот-
күөс туттуллуута, о.д.а.) бараныхтаах этэ. Тоҕо диэтэххэ,
ол түгэnnэ биэриигин барытын баһан хоту тохтото-тохто-
то, хас эмэ төгүл сатаныар диэри хаттаан сангара-сангара
уһулабын, онтон ону көрөбүн, ордугун-хоһун, сатамматах
өрүттэрин быһан таҥабын, төһө кыалларынан тупсарабын,
музыкалыыгын, тыастыыгын-уустуугун, онтон дьэ биирдэ
эфиргэ биэрэбин. Эппиккэ дылы, «һьялжаарыччы тараан-та-
раан, онороон-онорон, киэргэтэн-тупсаран» баран. Оттон
быһа эфиргэ тахсыы – туох кэлээхтиэй, биирдэ кэлэбэйдээ-
битин, биирдэ сөтөллүбүтүн хайдах баарынан көрөөччүгэ
тийиээхтиир буолажа. Онон тэрилтэ ити өттүгэр сүүйэр.
Оттон көрөөччүлэр иннилэригэр биир бииргэ тахсар ыта-
ачыттан уонна биирдэ сангараат онтун көnnөрөр кыажа су-
ох майгыга уһулар ыалдыттан улахан бэлэми, хомуллууну,

дьоѳуру ирдиир.

Киин тэлэбиидэнньэѳэ уонна омук хампаанньаларыгар, биллэн турар, итинник биэриилэргэ үлэлиир ааттаах-суоллаах ытааччылар гонорардара куйаар буолар дииллэр. Бу ытааччыны тула үлэһиттэр халын аармыйалара: продюсердар, режиссердар, кэрэспэдьиэннэр, редактордар, администратордар, стилистэр, көстүмүөрдэр солото суох түбүгүрэллэр.

Оттон биһиги саҕалыырбытыгар НВК-ҕа хайдах этэй? Биир киһи редактор, ытааччы, кэрэспэдьиэн, администратор, ардыгар продюсер эбээһинэстэрин соѳотоѳун толороро. Сирэйи-хараѳы оностууну, таҥаһы-сабы көрүнүүнү эмиэ бэйэтэ тобулара. Биир режиссер биэри сюжеттарын устууну, тангыыны, устуудьуйаҕа барар үлэни, эфир кэмигэр дирижер курдук хас да оператор, ытааччы, аппаратнай үлэһиттэрин салайыыны барытын соѳотоѳун толороро. Ол аата – икки киһи. Билигин, туох кистэлэ кэлиэй, быһа эфирдэри бүтүн хамаанданан: устуудьуйаҕа иккилии ытааччы буолан, өссө «салайааччы» диэн, экранҥа көстүбэккэ сылдьан кинилэри дыһайар-бэрийэр соло-

лоох туспа үлэһиттэнэн, сюжеттары устарга анал кэрэспэдьиэннэнэн, анал сыһыарыллыбыт администраторданан, биэри кэмигэр ыйытыылары туттааччы туспа ноутбуктаах киһилэнэн олороллорун көрдөхпүнэ, үөрэ даҕаны уонна кыратык... ордугурѳуу саныыбын. Ол ити эфир хайдах сыранан тахсарын эттээх тириибинэн билбит киһиэхэ бааламMAT ини

дии саныбын.

Билигин оччотообуттан үлэлиир биир идэлээхтэрим: «Ба-
стаан санырбыт: «Кэпсиэ» аҕыйах олус үчүгэй биэриини
онгорон баран тохтуо. Тиэмэлэрэ да санаттан санга айыллан
иһиэхтэрэ суоҕа уонна үлэһиттэр, биллэн турар, эстиэхтэрэ
диэбиппит. Онтубут арай сылтан сыл баран испиккит. Хай-
дах эрэ билиниэх, ытыктыах санаабыт кэлбитэ», – диэн, хай-
дах баарынан этэр буолбуттарыттан испэр астынабын. «Хо-
тугу сулус» телерадиокомпания салайааччыта Татьяна Гого-
лева: «Эн кэлэнгин барыбытын өрө тардыбытын, бары биэ-
риилэрбит хаачыстыбаларын тупсарарга кистии-саба күүскэ
кыһаллан барбыппыт...» – диир.

Оттон хампаанньа салайааччыта Харлампий Дьяконов:
«Ити ылбыт тэтимнитин кытаатан тутта сатаан. Эһиги, ай-
ар дьон, түһүүлээх-тахсыылаах буолааччыгыт, онон мин сэр-
рэнэ саныбын», – диэбитэ. Салайааччыттан биирдэ итин-
ник өйөбүлгэ маарынныыр этиини истэн турардаахпыт. Ол
эрээри, билигин санаатахпына, мин биир, эмиэ да хайҕалла-
ах гынан баран, эмиэ да бэйэм туспар охсуулаах итэҕэстээх
эбиппин: ол үлэбин барытын тус бэйэм эрэ иилиирим-саҕа-
лыырым, тэрилтэ мунньахтарыгар сылдыбатым (соло да су-
ох курдуга), ханнык эрэ түгэннэри хампаанньа салалтаты-
нан быһаартарары ирдэспэтим. Бэркэ буоллаҕына икки ый-
га биирдэ тустаах дириэктэргэ киирэммин сүрүн түгэннэ-
ри быһаартарарым уонна барытын бэйэм өйбүнэн-санаабы-
нан, сырабынан солоон, инним диэки бара турарым. «Бэйэн

кыайыах буоллаххына» диэн былаах туттарбыттарын хайдах баарынан толорор киһи буолбуппун. Инньэ гынан, салалтаҕа киирэн-тахсан баар-

бын биллэрбэт эбиппин, ол майгыбын салалта тула сылдьалларын сөбүлүүр, «олус аатыран эрэр» Сайаҕа үтүөнү санаабат дьон бэйэм утары туһайалларыгар тиэрдибиппин. Холобур, Саҥа дьыл саҕана: «Бириэмийэ бөҕө ыллыгыт дуу? Итиччэ элбэх чааһы толорор дьонго ботуччу биэрдэхтэрэ?» – диэн ордугурҕуур хабааннаах ыйыталлар. «Ханнык бириэмийэ?...» – «Оттон үлэһиттэргэ сыл түмүгүнэн бириэмийэ түгэппиттэрэ дии...» Оннук сураҕын эрэ истэн матыы элбэх этэ. Биэриим мэлдьи «Сонуннар» кэннилэриттэн киэһэ тоҕус чааска тахсар. Ол иһин саҥа бырагырааманы көрө барбакка, быһа эфиргэ дьону ыңыран баран, ох курдук онгостон устуудьуйабар олоробун. Арай биигини холбооботтор. Ыйыталаһан билбитим, бырагыраамаҕа 22.30 чааска туруорбуттар. АСК диэн эфиргэ тахсааһыны хааччыйар салаа бырагырааманы эрэ билинэр. Ханнык эрэ хатылааһын уһун-киэн биэрии кэнниттэн үлэ дьоно утуйбуттарын кэннэ били сыралаһан бэлэмнээбит саҥа биэриибин дьэ таһаарабын, бүтэн баран ыалдьыттарбын атаартаан, дьизбин түүн үөһэ булабын. «Холбос» уопсайыгар саатар кытаанах баҕайы вахтердар олорор этилэр, түүн 12 чаас кэнниттэн ааны аспакка элбэхтик сордообуттара...

Оннук, дуона суох курдук эрэри, биир күдьүс көхтөөх үлэни бүдүрүтэр, ардыгар мөлтөтө да сыһар элбэх моһоллор

көстөн иһэллэрэ. Ону мин тутатына туораттарары, ирдэһэри эмиэ ситиспэт эбиппин. «Һуу, хата биэриим онтон энчирэ-эбэккэ таһыста ээ, этэнгэ буоллубут» диэбит курдук, аһаран иһэр этим.

Мин уонча сыл Сунтаар устуудьуйатыгар үксүн быһа эфиргэ олорбут уопутум, үөрүйэҕим быһаабыта диэн э-тим. Ол эрэри оннук үөрүйэх, кырдык, хас эмит ыйы-нан-сылынан кэлэр дуо? Эбэтэр итиниэхэ айылҕаттан дьоһур эмиэ баар буолар дуу?

3. АНАЛЫ БУЛУУ

Ити ыйытыга хоруйдаары мин 1991 сылга төннүөхпүн баҕарабын. Төһө да дойдуга ыһыллыы араллаана буола турдар, олох сайдыытын санга, сонун, чэбдик тыала оччотооһу эдэр дьон өйдөрүн-сүрэхтэрин өрүкүтэрэ. Өрөспүүбүлүкэ хас да улуустарыгар олохтоох тэлэбиидэнньэлэр диэн тэриллэн үлэлээн барбыттара. Бу устуудьуйалар салалта толкуйунан буолбакка, биир-икки энтузиаст дьон кыһамньыларынан «аллараттан инициатива, көх быһыытынан» тэриллибиттэрэ. Ол дьонтон үгүстэрэ, таах даҕаны, эстээри турар хомсомуол райкомугар тирэҕирбиттэр этэ. Устуудьуйалар бастаан Мэнэ Ханаласка, Үөһээ Бүлүүгэ үлэлээбит сурахтара иһиллибитэ. Өтөр буолбатаҕа, Сунтаарга Василий Осипов уонна Владимир Спиридонов диэн «диплома суох инженер», «төбөлөөх» уолаттар видеокиинэлэри көрдөрөн барбыттара, эбэрдэлэр, биллэриилэр баар буолбуттара. Олохтоохтор олус сэргээбиттэрэ, бэйэ тэлэбиидэнньэлэнэрин туһугар харчы хомуйар түгэннэ да, кырыымчык хамнастарын сыыһыттан кырыйан ылан бэрсэллэрин кэрэйиэ суох курдуктара. Улуус дьаһалтата, баһылык Александр Петров санга сүүрэни өйөөн, санга тэрилтэ кэскилигэр эрэнэн бастакынан тирэх буолбутун, уолаттар Москванан, Киевинэн баран аппаратура ылан кэлбиттэрин туһунан сэргэх кэпсэтиилэр тахсаллара. Миэхэ ол салгынынан кэлэр «хартыынка» хайдах онгоһулла-

ра, экранга хайдах бэриллэрэ өйбөр олох батан киирбэтэ, ити тэрилтэ дьоно миигиттэн олус ыраах, уустук эйгэбэ сылдыар курдуктара.

Арай биирдэ Василий Осипов анаан-минээн дьиэбэр кэлэн соһутта. «Биһиги дьиннээх тэлэбиидэнньэ курдук үлэлиэхпитин баһарабыт. Аан бастаан «быһа эфир» диэни ыытаары гынабыт. Устуудьуйаҕа сангара олорор дьон тута экранга көстөллөр, көрөөччү кинилэргэ дьиэтиттэн телефонунан ыйыты биэрэр. Ыалдыттарын буоллабына тута хоруйдуулар. Ол эрэри онно сатаан сангарар, ытар киһибит суох. Эйигин хайдах эрэ кыйыа дии саныбын...»

Миэхэ ити ынырыы соһуччу этэ эрэри... Киһи, ордук айар киһи буолуо, муунтуйбут, мунурдаммыт курдук кэмнэнэр. Төһө да мин идэбинэн култуура эйгэтигэр бэркэ үлэлии-хамсыы, суруйааччылар ортолоругар «эдэр, талааннаах...» диэн кэрэхсэнэ сылдыар кэмим буоллар, бэйэбиттэн тоҕо эрэ астыммат буолбут, олохтон туох эрэ эмиэ санганы, күүрээन्नээҕи күүтэ-эрэйэ сылдыбыт кэмим быһыылаах. Мин, биирдэ да видеокамера диэни чугастан көрбөтөх, устуудьуйа диэн тыл ис суолтатын билбэт, суруналыыстыкаҕа чугаһаан көрбөтөх киһи, ити этиигэ, буолаары буолан быһа эфир ыытааччыта буоларга кэтэмэбэйдээн көрбөккө сөбүлэһэн кэбиспитим. Айылҕаттан килбик бэйэм – тоҕо? Билбэппиттэн эбитэ дуу эбэтэр киһи аналын, кырдык, сүрэбинэн таайара дуу?

Биэрибит аата ол кэмнээҕи олох харса-хабыра суох тэти-

мигэр сөп түбэхэрэ, ол да курдук ис хоһооннооҕо: «Мииринэй оройуона Саха сириттэн араҕыа дуо?» диэн. Ити иннинэ уопсастыбанньыктар күүстэринэн Бүлүү өрүһүн көмүскүүр хамсааһын тэриллэн, аан бастаан бүтүн өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн экология, онтон да атын олохтоох омук кыһалжаларын таарыйар кэпсэтиилэр аһаҕастык көтөҕүллүбүт кэмнэрэ этэ. Сунтаар демократия биһигэ буолан турара.

...Култуура дьиэтин иккис этээһин биир улахан хоһун устар сир – устуудьуа онгорбуттар, тимир атахтартан киһи утары көрбөт сырдык лаампалара тыкпыттар. Ынырыллыбыт ыалдьыттар: Сунтаар сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Дмитрий Григорьев, суруйааччы Валерий Мекумянов уонна өссө кимнээх эрэ, түөрт киһи баар курдук өйдүүбүн. «Ол остуолга олороһун, мань көрөн сангараһын» диэн эттилэр. Мин микрофоннаах остуолга олорон баран иннибэр тэлэбииһэр уурбуттарын көрдүм. Арай ол тэлэбииһэр экраныгар олус да олус номоһон, кэрэ да диэххэ сөп, дьахтар олорор. Тугу эрэ толкуйдуур курдук, сангата суох. Өссө сыныйан көрбүтүм: дьахтарым мин курдук таҥастаах, мин курдук баттахтаах... мин курдук туттар... илиитин хамсатар... Бай, олох да бэйэм олорор эбиппин буолбат дуо! Мин итиннэ тэлэбиидэнньэ диэн киһиэхэ дыктини тосхойор остуоруйа алыптаах дойдутугар маарынныыр эйгэ эбитин соһуччу арыйбытым. Бэйэбин хаһан да үтүө дьүһүннээхтэргэ киллэрбэтэҕим, киллэрбэппин даҕаны, ол эрэри – ол мин билбэт монитор диэн тэ-

рилбэр, лаампалар сырдык уоттарыгар сатабыллаахтык тыктарыллан олорор кэрэ дьахтарга маарыннаан ылыахха сөбүн билбитим. Кырдык, экранга олорор киһи дьүһүнэ устуудьуйаҕа уоту хайдах сатабыллаахтык туруоралларыттан туту-луктаах. Онно олорор киһи соччото суохтук көстөрө – сыччах режиссер уонна уоту туруорааччы буруйдара. Ону мин ол саҕана билбэт этим.

Кирири тылы уонна биэриим ис хоһоонун арыйар ыйы-тыылары эрдэттэн бэлэмнэнэн кэллэҕим дии. «Саҕалаа» диэн сапсыйааттарын кытта туох эрэ төлө барбытыны, санга-ингэм чөллөрүйэн, өйүм-санаам аһыллан, хаһаангы эрэ үй-эттэн камера иннигэр үлэлээн кэлбит киһилии туттан-хап-тан биэриини ытан барбыппыттан бэйэм да испэр сөҕө са-наабытым. «Хайа, бу миэнэ эбит буолбат дуо?» диэн санаа кыыма кылам гынан ылбыта.

Сунтаарга олохтоох устуудьуйа бастакы, устуоруйаҕа ки-ирэр быһа эфирэ ити курдук саҕаланан, икки-үс чаас бар-быт буолуохтаах. Көрөөччүлэр тохтоло суох ыйытыылары, ыалдыттар сытыы кэпсээннэрэ, хоруйдара биэри сөҕүүрүй-эн көрбөккө үрдүк күүрээннээхтик барарын түстээбиттэрэ. Түмүгэр «мииринэйдэр арахсыахтарын баҕарар буоллахта-рына, бэйэлэрэ бардыннар, сирбитин хааллардыннар» диэн буолбута. Уоттар умуллубуттара. Бары остуолтан хомунан туран истэхпитинэ үөрэн ымайбыт Василий Осипов киинэҕэ оонньуур курдук, илиитин сибиирэтигэр сууралаан сот-тоон-соттон баран кэлэн утары ууммута: «Тэлэбиидэнньэҕэ

ананан төрөөбүт эбиккин».

Кэнники да син балачча хайҕалы истэн кэллэҕим. Ол гынан баран ити Вася, Василий Петрович, кэнники судургу «Отец» («Отец Сунтарского телевидения») диэн ааттаах Василий Осипов эппит истинҥэ сыанабыла олоҕум тухары умнуллубаттыы өйбөр-сүрэхпэр хаалбыт. Кини «дьиннээх тэлэбиидэнньэ курдук» үлэлиэн ис сүрэхиттэн баҕата миигин кынаттаабыта. Кэнники санаан көрдөхпүнэ, ол «диплома суох инженер», – мин бастакы салайааччым, көрдөрөн кэпси-ир үлэҕэ ирдэбил, ыйыыларын-кэрдиилэрин, такайытын курдугу бу тухары уонна биир эмит идэлээх да, уопуттаах да киһиттэн истэ илик эбиппин...

Сунтаар улуһун култуураҕа салаатын оччолорго Зинаида Яковлевна Иванова салайар этэ. Миэхэ ыйга хас эрэ күн өрөөн айар үлэбинэн дьарыктанарбын көнгүллүүр дьаһалтаһааран сүрдээх үчүгэй көмөнү онорон эрэрин эппитэ. Быһыта, тэлэбиидэнньэҕэ баран хаалыа диэн сэрэммит. Ол да үрдүнэн, сотору буолаат мин хаан-уруу култуурабыттан уурайан, хантан да үбүлэнэрэ, хайдах да үлэлиэхтээҕэ биллибэт санга тэрилтэҕэ көһөн, үлэ үөһүгэр төбөм оройунан түспүтүм.

Уларыта тутуу кэмин ааспыт дьон өйдүүр буоллаххыт, ол хастыы да ыйынан хамнаһы көрбөт, олох-дьаһах да, сиэр-майгы да сатарыйыта тургуппут кэмнэрин. Устуудьуйа үлэһиттэрин хамнаһын улуус дьаһалтата култуура үлэһиттэригэр тэннээн үбүлүүр буолбута эрэри... Кэ-

тэһиилээх хамнас кэлбит күнүгэр тийдэхпитинэ... доку-
муонга киллэрэри умнан кэбиспиппит, онон эмиэ биир ый
күүтүн диэн буолааччы. Эбэтэр бүддьүөт үлэһиттэрин хам-
настара син ботуччу соһус үрдээн барбытыгар, биһиэхэ үрд-
эппэт этилэр. «Эһиги тэрилтэбит улуус бүддьүөтүгэр киир-
бэт, бачча ыла сылдьаргытыгар махтанын...»

Ол оннугар үлэлиирбитигэр туспа ханааллаах этибит.
Төһө баһарар уһуннук тугу да көрдөр диэбит курдук. Васи-
лий Осипов оннугар сотору мин дириэктэр буолан хаалбы-
тым туох да соһуччута суох, буолуохтаах буолбутун курдук
этэ. Үлэбитигэр үлүһүйэн хойукка диэри тэрилтэбэ сылды-
ан хааларбыт, дьиэ-уот диэн умнуллара. Бары кэриэтэ кэрг-
эннэрбититтэн арахсыбыппыт, онон кэргэннээх эдэр киһи-
ни үлэбэ ылбат буола сатыырым – эмиэ арахсыа диэн. Улу-
ус устуудьуйаларыттан бастакынан НВК ханаалыгар сүүр-
бэ мүнүүтэлээх биэриин онорон таһаарбыппыт. Улуус усту-
удьуйаларын бастакы бэстибээлин кыайыылаахтара буолбут-
пут. Аан бастакынан туспа счөттөөх юридическэй сирэй бы-
һыытынан тэриммиппит. Айар үлэбитинэн көрөөччүлэр-
бит сүрэхтэрин туппуппут эрэри, ону-маны көрдөрдүлэр,
сангардылар диэн хаһыаттанар да, сууттанар да түгэннэрдээх
этибит. Ол тустаах кэмигэр сүрдээх ыарыылаах этэ да буол-
лар, миигин үлэни тэрийэргэ, уустук түгэннэртэн сөптөөх
суолу тобулан тахсарга үөрөппит, буһарбыт-хатарбыт кэм
эбит. Дьэ итинник бэлэмнээх киһи өрөспүүбүлүкэ сүрүн
ханаалыгар кэлбит эбиппин.

4. ЫАЛДЫТТАР

Быһа эфир ыалдыттартан быһаччы тутулуктаах. «Хантан итинник киһини булан таһаардын?» эбэтэр «Ити киһини билэр курдук сананар этим да, дьэ олох атын өттүнэн эргитэн таһааран соһуттун дии?» диэн сөхпүт ыйытылары элбэхтэ истэбин.

Кырдык, сорсуннаах булчукка дылы, суруналыыс ардыгар эмиэ «байанайдаах» сырыыланар. Ордук, «Кэпсиэ» бастакы таһаарыларыгар бэртээхэй ыалдыттар түбэспиттэрэ биэриибит оннун-тойун буларыгар тирэх буолбута. Кэнники ыалдыттары бэйэбит буолбакка, ыалдыттар бэйэлэрэ биһигини көрдөөн булалларын, тылланан кэлэллэрин эбэтэр ким эрэ кими эрэ «сыбааттаан» биэрэрин курдук таһымна тийбиппит. Ону таһынан, ыалдыты көрдүүргэ мин бэйэм биир ньымалаахпын: кинигэ маҕаһыыннарыгар сырыттаһпына кэнники тахсыбыт сахалыы кинигэлэри көрөбүн. Онно болҕомтобун ордук публицистикаҕа эбэтэр наукаҕа хабааннаах суруйууларга уурабын. Дьэ маннык кинигэлэр ааптардара тус бэйэлэрэ ураты санаалаах, дьонго-сэргэҕэ тиэрдээри иитийэхтээбит толкуйдаах буолаллар. Ол да иһин үлэлэрин күн сиригэр таһаараллар буоллаҕа. Ону таһынан кинилэр көтөхпүт тиэмэлэрэ биэриини ис хоһоонун төһө баҕарар төрөтөр: кэлэр биэриини туохха ананыхтаабын таба туттабын ол. Бу дьону көрдөөн булар кэбэҕэс: кинигэ тахсы-

быт издательствотыгар эрийиэн эрэ кэрэх. Аны ханнык эмит түмсүүлээх түһүлгэлэргэ сырыттаһпына, эмиэ «матырыйаал» көрдүүр курдукпун. Ким эрэ тугунан эрэ кэрэхсэттэбинэ, киһи да күлэр, «ымсыыран» киирэн барабын уонна бэйэм тийиэммин билсэн, эмиэ биэриибэр ынгырааччыбын.

Хомойуох иһин, «Кэпсиэбэ» үлэлиирим тухары ол түмсүүлээх түһүлгэлэргэ түбэхэrim, сөбүлэһэн тийиэrim биирдэ эмэ буолааччы. Тоҕо диэтэххэ, үксүн өрөбүлэ суох үлэлээбитим: чэппиэргэ, бээтинсэбэ сюжеттарбытын устабыт, бу киэһэлэргэ уһулан кэлбити мин тутта көрөн, монтажка бэлэмниибин, куорат хойукку уулуссатынан сүүрэ-хаама былаастаах үлэм – дьиэм–үлэм – дьиэм маршрутунан баран иһэн сюжеттар сценарийдарын толкуйдуубун; режиссербунаан субуота, өрөбүл киэһэлэри монтажка аныбыт, онон элбэх ынгырыылартан, көрсүһүүлэртэн, айаннартан булгунарга күһэллэrim. Оннооҕор чугас аймаҕым үбүлүөйүгэр тийибэккэ, улаханлык сэмэлэнэн турардаахпын. Бэнидиэнныккэ устуудьуйаҕа «олоруубар» бэлэмнэнэбин (ол күн буолар планерка-мунньахха биирин үксүн ол иһин тийиинэн сылдыбат этим), тылбын-өспүн чочуйабын, ыалдьыттарбын кытта кэпсэтэбин, кэлэр нэдиэлэтээҕи биэриибин толкуйдуубун, тэрээһин үлэтин үмүрүтэбин. Дьахтар үксэ өрөбүл күн суунар-тараанар, онгостор буоллаҕына, мин ону бэнидиэнныккэ гынабын. Оптуорунньук сарсыарда сэриигэ баран эрэр киһи курдук хомунан дьиэбиттэн тахсабын. Күнүс генеральной репетиция курдук ытааччыбыт. Бу тэрээһин ба-

стаан саҕалыыр сахха олус көмөлөөх буолар эбит этэ. Дьэ уонна киэһэ 21.00 чаастан быһа эфиргэ тахсабыт, сарсыныгар, сэрэдэҕэ, кыратык өрүүбүн.

«Кэпсиэ» аан бастакы биэриитин хайдах бэлэмнээбиппитин субу баар курдук өйдүүбүн. Ол биэри саҕаланыытын үөскэҕэ «Сэргэлээх» устуудьуйаҕа үлэлиир кэммэр силис тарпыт эбит. Биирдэ университет медицинскэй институтун преподавателлэрэ Бүлүү куоратыгар дьону көрө-истэ (таарыйа быыбарга үлэлиллэр быһыылаах) аттанар буолбуттара, ону сырдатарга биһиги устуудьуйаттан кэрэспэдьиэн барсыахтааҕа. Мин, айаны-сырыыны таптыыр киһи, тылланан кэриэтэ онно барыстым.

Бүлүүгэ диэри университет олус нэс айаннаах оптуобуһунан айаннаан иһэбит. Бары бэйэ-бэйэлэрин өртөн ыла билсэр, бииргэ үлэлии сылдьар дьон кэпсээннэрэ диэн элбэх, элэктэрэ-хаадылара оргуйан олорор. Онно хирург Рево Захарович Алексеев: «Дьинэ, киһи үлүйэн өлбөт. Сатаан ириэрэр буоллар, үлүйэн өлбүт киһи чөлүгэр түһүөн, быһаччы эттэххэ, тиллиэн сөп. Холобур, тайаҕы бааһырдан баран харангарыар диэри кыайан сиппэккэ отуугар төннөн баран, сарсыныгар сарсыарда суоллаан тийдэххинэ, өлөн адаарыйан сытар, хайыы-үйэҕэ хам тонмут буолар дии. Ол тон эти эттээн сүрэҕэр тийдэххэ, сүрэҕэ тэбэн битиргии сытар буолааччы. Ол аата – кини таһыттан көрдөххө эрэ өлбүт, дьинэ тонмут, үлүйбүт эрэ буоллаҕа. Ону ити дакаастыы сатыыбын. Халлаан тымныйда да Ожоговай киингэ илиилэрэ-атахта-

ра үлүйэн киирэр дьону эмтиирбэр санга ньымалары киллэрээри уопут онгорорго үп көрдүү сатыбын да, онтум өй-өммөт. Билигин ама киһи үлүйбэт, ол буомжалар, алкогольктар үлүйэн өлөр буоллахтарына өллүннэр даҕаны диэх курдуктар. Хата, интернеккэ таһаарбыт матырыйаалбын Канадаттан кэрэхсээн ыйыталаһан эрэллэр...» – диэн кэпсээнэ өйбөр түһэн хаалбыта. Былыр да ирбэт тонго тыыннаах курдук тырымнаабытынан хаалбыт өлүктэр тустарынан номохтор киһи аймаҕы долгуталлара, кэнники киһини хаһан эрэ тилиннэрэргэ анаан тоноруу олоххо киирэн эрэр. «Бу бырааһы биэрийгэ ынгыраар буоллар, саха дьонун сэргэхситиэх да эбит», – дии санаабытым.

Сыл курдук буолан баран «Кэпсиэ» бырайыага бигэргэнэн, бастагы биэрийбин толкуйдуурбар ол «хаһааска» ууруммут санаам күөрэйэн кэлэн, Рево Захаровиһы көрдөөбүтүм. Кыһын оройо буолан, Ожоговай киингэ кини күн солото суох, били уопсастыбаҕа «туһалыылларын ааспыт» дьонун илиилэрин-атахтарын быһыырга өрө мөхсө сылдыар кэмэ этэ. «Кыра үп көрөллөрө буоллар, сибиинньэни үлүтэн баран ону быһаан, торумнаабыт санааларбын бигэргэтиэм этэ. Сыл аайы маннык таба тириитинэн кээнчэ курдуктары тиктэрэбин ээ, тоҕо диэтэххэ, таба түүтэ сыһаа ириэри температуратын сөпкө тутар... Онтум саатар сүтэн иһэр, ити дьонум кэтэн баран хаалаллар дуу, хайдах дуу...» – дьоруойум ити курдук үлэ-хамнас туһунан кэпсээннээх миигин көрсүбүтэ.

Кинини таһаарарга биэрий ис хоһоонун ханнык көстүүгэ дуу, өйдөбүлгэ дуу аныахха сөбүй? Режиссерум Любовь Васильевнаны кытта сүбэлэһэн, биэрийбитин тымныы тиэмэтигэр аныырга быһаарбыппыт. Оннук сүбэлэһэн тарҕаспыппыт киэһэ Киин тэлэбиидэнньэ ханаалыгар «Холод» диэн ааттаах биэрий көстүбүтэ! Иккиэн түбэһэн көрбүт этибит уонна «идиэйэлэр салгынна сылдыаллар, ол иһин биир кэмнэ биир санаа элбэх киһиэхэ киирэр дииллэрэ сөптөөх эбит» дэспиппит.

Сүрүн ыалдыппыт баар буолла, ону тула бу тиэмэни арыйар, сайыннарар сюжеттар барыахтаахтар. Биэриим

«Кэпсиэ» диэн бырагыраамаҕа киирэр ааттаабын үрдүнэн, мин хас биирдии таһаарыбын бэйэм бэлиэтэнэрбэр туһунан ааттаталаан иһэrim. Санаабар, ол аата табылыннабына, биэриини бэлэмнээһин ордук кудурхайдык, айымнылаахтык барар курдук этэ. Холобур, ити бастакы биэриим «Тымныы: саха доҕоро эбэтэр өстөөҕө?» диэн ис-иһигэр ааттаммыта.

Аан бастаан биэрий ис хоһоонун арыйарга түбэһиэх дьонтон ыйытыылары киллэрэр «опрос» ньыматынан барар рубриканы аспыппыт. Бу рубрикабыт «Кэпсиэ» үлэлээбит биэс аңаар сылын тухары уларыйбакка сылдыспыта, олохсуйбута. Кэлин баар буолбут быһа эфиргэ барар биэриилэр бу ньыманы тумнубакка туһаналлар. Манна камера объективыгар түбэһиэх хабыллыбыт киһи айаҕа аһыллан кэпсэтэригэр ыйытыылар сөптөөхтүк толкуйдааммыт, туруоруллубут буо-

луохтаахтар. Саха дьоно ыйытыы доппуруос курдук буолб-
акка, кэпсэтии курдук бардабына ордук аһыллан кэпсиилл-
эр быһыылаах. Холобур, «эн санааҕар киин куораппыт төһө
сайдар?» диэн туруору ыйытыыга, ыйытыллааччы «суох, он-
нук быһыылаах, оттон сайдар дии» диэбит курдук судургу
уонна дириҥ ис хоһооно суох түбэһиэх хоруйдары биэриэ.
Оттон суруналыыс бу киһиттэн: «Ким диэн, хайа диэкиттэн
төрүттээх-уустаах киһигиний? Куоракка хаһаангыттан оло-
робунуй? Дьиэн-уотун ханан турарый? Эн санааҕар, киин
куораппытын сайыннараарга туох үлэ барда?» диэн кэпсэтт-
эбинэ (ыйыттабына буолбатах – кэпсэттэбинэ) куорат олох-
тооҕо ыйытыы тосхолунан тугу саныырын тоҕо кутан биэ-
риэн сөп. Биллэн турар, маннык кэпсэтиини аттарыы хара
үлэтэ уһун, ньяҕай соҕус буолар (уһуннук уулуссаҕа устуу,
ону талыы, быһыы-отуу үлэтэ), ол эрээри түмүгэ – көрөөч-
чүнү бүгүнгү кэпсэтиигэ тардар, кини эмиэ ити ыйытыы-
ларга туох эмэ диэн хоруйдуон сөп эбитин толкуйдатар.

Санаабар эбитэ дуу, кэнники дьон тыла-өһө өссө аһыллан
кэпсэтэр курдук буолбута, өссө бу маннык «опроска» хабыл-
лыбыт киһи диэн соруйан бэлэмнэммит, көмөлөһөөччүлэ-
рим мэлдьи сылдыар маҕаһыыннарыгар, киһилээх сирдэриг-
эр анаан кэлэр да дьонго түбэхэр буолбуппут. Дьинэ, мии-
гин сэрэппиттэрэ ээ: «Уулуссаҕа сахалар хаһан да астык хо-
руйу биэрбэттэр, сатаан сангарбаттар, арыллыбаттар», – ди-
эн...

Ол бастакы, тымныы туһунан биэриибэр мин тус бэй-

эм сылдьан уулуссаттан уонна маҕаһыыннарга киирэн: «Эн манньк тымныы сиргэ олороргунаан киэн туттабын дуу эбэтэр арыый атын сиргэ өбүгэлэрбит олохсуйбуттара буоллар диэн ардыгар саныыгын дуу?» – диэммин эрийэн-моһуйан ыйыталаспытым. Бары биир киһи курдук «киэн туттабыт» диэбэтэхтэрэ, эгэлгэ санаа дьонго баара биллибитэ: «хотторон, үтүрүллэн кэлбит сир туох аанньа буолуой», «иккиһин төрүүрүм буоллар Италия энин курдук кэрэ айылҕалаах дойдуларга талаһан көрүүм этэ», «Африкаҕа, бука сааһаан олоруо суох этим, төрөөбүт сир тымныыта да күндү», «биһиги тымныыбытын туһаныхтаах, онон аан дойдуга аатырахтаах этибит», о.д.а. Ыйытыылары ыла сылдьан нэдиэлэ айы биир күнүм аһаардас манньк үлэҕэ ананнаҕына кыаныа суохпун билиммитим.

Миэхэ опрос ытан аҕалар эбии кэрэспэдьиэни көрбөттөрө биллэр, онон арай устудьуоннары туһаныхха сөп эбит диэн санааҕа кэлбитим. Саха тылыгар уонна суруналыыстыкаҕа үөрэнэр устудьуоннарга манньк үлэҕэ кыттыы төһөлөөх үөрүйэҕи, идэҕэ дьын уһуйуллууну түстүөй? Ити санаабытым туолбута: ис санааларыттан үлэһит курдук кэлэн көмөлөһөр эдэр доҕоттордоммутум. Кинилэр тустарынан өссө сиһилии кэпсиэхпит.

«Тымныы: саха доҕоро эбэтэр өстөөҕө?» биэриим бэлэмнээһинин сирэ-силигэ ситэн-хотон барбыта. Биир сюжетпыт «Саха сирэ – бу баараҕай холодильник» диир университет физик учуонайдарын кытта кэпсэтиигэ олоҕурбута.

Тымныы – Саха сирин өссө да туһаҕа таһаарылла илик баайа буоларын туһунан эдэр учуонайдар итэҕэтиилээхтик кэпсээ-биттэрин биһиги сөптөөх көстүүлэринэн күүһүрдүбүппүт. Сүрүн ыалдьыппыт Рево Захарович «тонгон өлбүт киһи-ни тилиннэриэххэ сөп» диэн этиитин бигэргэтээри, ана-ан-минээн тонгоруллубут дьон олоххо төннүүлэрэ көстөр «Амазонки ХХI века» киинэ каадырдарын көрдөөн, үгүс сырабыт барбыта (интернеккэ ол саҕана билинни курдук таптаабыккын булбат этин). Тымныы туһунан өс хоһоон-норо, бэйиэттэр суруйуулара туһаныллыбыттара. Санга бы-райыак тахсан эрэрин туһунан нэдиэлэ инниттэн анонс би-эрэммит дьон сэнээриитин тарпыппыт. Салалтабыт биэрии өрөбүл күннэргэ тахсыаҕын баһарбыта. Ол эрэри мин бары өттүттэн ыараннатан көрөн баран, нэдиэлэ ортотугар тах-сарбыт иккиэйэх киһи үлэбитигэр ордук табыгастаах буолу-оҕун сабаҕалаабытым. Ардыгар буолбатах, үксүгэр ситэ бы-һаарыллыбатах түгэннэр баар буолаллар, ыксаллаах да бы-һыы-майгы тахсыан сөп, урут суотабай сибээс суох эрдэҕинэ өрөбүл күннэ ону быһаартараары кими эмит буларын сүр-дээх күчүмэҕэй буолуохтааҕа. Онон улаханлык туруорсан, бастаан сэрэдэ, онтон оптуорунньук кизһэ «Кэпсиэ» кизэнэ буоларын ситиспиппит. Дьинэ, ол кэмнэ чопчу болдьохто-ох, күннээх-дьыллаах биэриилэр диэн «Сонуннар», «Сарда-ана», «Геван» быһыылаахтара. Үгүстэр биэриилэрэ биирди-илээн тахсыы буолара, бэлэмнээн бүтэрэллэринэн сайаапка-лаан, бырагыраамаҕа туруортарар этилэр.

Дьэ онон, аналлаах чааска биэриибин: «Итии чэйдээх, иһирэх кэпсээннээх истин киэһэ буоллун, сахам дьоно!» — диэн саҕалаабытым. Ыалдытым Рево Захарович били ба-
лыһатыгар эмчит сырдык күөх таҥаһын кэтэн, көрдөөхтүк
сангаран кэбиһэ-кэбиһэ, сытыы-хотуу баҕайытык хааман-си-
имэн сылыбырайа сылдыбыта ханна да суох: хабарбатын
кэтэ үөрэммэтэх хаалтыһа хам тутар быһыылаах, хараҕы са-
атырдар сытыы уот-күөс да кинини улаханлык долгуппута,
симитиннэрбитэ көстөр... Мин сибилигин кинини тыһыын-
чанан ыалларга ыңгырыллыбатах ыалдыт гынан сиэтэн кил-
лэриэхтээхпин... Рево Захаровичка мин уон үс сыл буолан
баран «Сайа этиим...» биэриибэр төннүбүтүм, хомойуох
иһин, били этэр кыһалҕалара өссө да быһаарылла илик эти-
лэр.

5. РУБРИКАЛАР

Рубрикалары толкуйдуурбар омук да, дойду киин ханаалларын да үлэлэрин үөрүйэбин туһаммытым диэн этиэхтэ-эхпин. Ону хайдах баарынан сүһэн ылбакка, хайаатар даҕаны «сахатытан», бэйэ көрөөччүтүгэр чугаһатан тиэрдии тэс-сүгүн туруоруммутум. Сүрүн ытааччы быһыытынан устуудьуйаҕа олорон кэпсэтиини салайабын, оттон рубрикаларбар атын ытааччылары булар ордук буолуохтаах. Ол эрэри ытааччынан ыгырар дьоммор хамнас көрдөрөр кыаҕым суоҕун билэбин. Онон хамнаска суоттаммакка, айымньылар, үлэлэрэ-хамнастара экран нөнгүө тахсыан баҕалаах эрэ дьону кытта кэпсэтэргэ тийиэхтээҕим. Манньык түгэнгэ ханнык баҕарар ханаалга уопсастыбаҕа биллэр-көстөр дьону бэйэлэрин сатыыр эйгэлэригэр тардан, көстүүнү сэргэхситэр идэлээхтэр. Мин онно биир хаһаас санаалаах, толкуйдаах этим.

«Амтан». Ол саҕана аһы астааһынга сыһыаннаах биэриилэр биһиги көрөр аҕыйах ханаалларбытыгар сана элбээн эрэр кэмнэрэ этэ. Бу биэриилэр дьон күннээҕи олоҕор быһаччы туһаны аҕалар буолан, көрөөччүнү олус тардаллара, мин бэйэм да хаһаайка быһыытынан, түгэн түбэстэбинэ сөбүлээн көрөр этим. Арай саха ханаалыгар эмиэ быстыбакка нэдиэлэ айы көстөр манньык биэриэ баар буоллун? Ону өссө астырынааҕар ордук минньигэстик сахалыы сангарар

ыытааччы көһүннүн?

Биллиилээх асчылт Иннокентий Тарбаховы атын дьон курдук эмиэ сурах хоту уонна кинигэтин нөнгүө билэrim. Биирдэ эмит экранга да көрбүтүм. Ол гынан баран биэриилэр биирдии таһаарыынан тоҕо эрэ тохтоон хаалалара. Кини саха дьонугар хайаан да күүтүүлээх ыытааччы буолуохтаабын сэрэйэrim, онон «Кэпсиэ» бырайыагар биэриим Иннокентий Тарбахов ыытааччылаах «Амтан» диэн рубрикалаах буолуохтаабын ыйбытым.

«Ону кини сөбүлэхэр дуо?» – дириэктэrim бастакы ыйытыта итинник этэ. «Сөбүлэхэн...» – диэбиппин истэн эрэ хаалбытым. Ол кэнниттэн быстыам дуо, Тарбаховтыын кэпсэтэ, тылбын ылыннара «Тыгын Дархан» диэки барбытым. Сөбүлэһиэ диэн испэр бөҕөх этим да, дириэктэrim быһаччы ыйыппытыттан «быһыта, урут ынгыра сатаабыттарын сөбүлэспэтэх эбит...» диэн саарбахтыыр санаалар үөскээн, испин кутуйах буолан кэрбээбиттэрэ. Күрүлүүр күнүс, күн бөҕө тыган турдабына, Ленин болуоссатын устун итинник саарбах санаалардаах хааман иһэммин, эмискэ уун утары Иннокентий Тарбахов бу илэ бэйэтинэн мичээрдээн сэгэйэн иһэрин көрө түспүтүм. Эбэрдэлэхэн, бэйэбин билиһиннэрэн эрдэхпинэ: «Оттон билэбин ээ...» диэн быһа түстэ. Толкуйбун кэпсээбиппэр бэркэ сэргэхсидэ: «Мин эгэ эрэ буоллаҕа дии... Дьоммутугар-сэргэбитигэр тугу билбиппитин, сатаабыппытын тарҕата сылдьахтаахпыт...» – диэтэ. Бастакы биэриибитин саламаат эгэлгэ көрүнгүнэрин астааһынга аны-

ах буолан, үөрэн-көтөн арабыстыбыт. Көр, мин ол соруй-
ан болдьоспут курдук көрсүһүүбүтүн «мээнэбэ буолбатах»
дии санаабытым уонна хаһан эрэ Тарбахов туһунан кэпсиир
буоллахпына, хайаан да аһтан аһарыабым дии санаабытым.
Онтубун бу суруйа олоробун.

Иннокентий Иннокентьевич курдук киһи көстөр буолбу-
та бастатан туран, саха дьонугар сүдү бэлэх буоларын таһы-
нан, тэрилтэбэ эмиэ сүрдээх улахан сүүйүү буолар. Кини тэ-
рилтэ бэйэтэ дьаһайыахтаах, тэрийиэхтээх, ороскуотуруох-
таах түгэnnэрин: астыыр аһын босхо буларыттан саҕалаан,
ас астыырга тоҕоостоох оһохтоох, остуоллаах, иһиттээх-хо-
муостаах уһулар муннугунан хааччыйыыга; ханна эмит кэл-
эр-барар буоллаха, суолу-иһи хайыыга, массыынананы бу-
лууга тийэ тус бэйэтэ быһааран, тэрийэн кэбиһэр кыахта-
ах, онтугар эбии эрэйин туһугар хамнаһы эрэйбэт, биир ты-
лынан «абыраллаах» ытааччы буола түспүтэ. Итини бары-
тын хампаанньабыт бэйэтэ хаһан да кыайан дьаһайбат, ки-
ни өрүү харчыта суох буолар, биир эмит эрэстэрээни кыт-
та дуогабардастаһына да, кини рекламатын хара ньуура суох
таһаарар бөрүкүтэ суох хабалаҕа киирэр. Оттон Иннокен-
тий Тарбахов уонна «Тыгын Дархан» эрэстэрээн салайаач-
чыта Мария Габышева саха тэлэбиидэnnэтин сайдыытыгар
төһөлөөбү онорбуттарын бэйэлэрэ да билбэттэрэ буолуо.

Мин бастаан Иннокентий Иннокентьевич «Амтаны»
соҕотобун салайан ытыта дии санаабытым, онтум баара ки-
ни биир идэлээхтэрин: оһох аттыгар аата-суола суох ай-

ымныылаахтык үлэлии сылдыар атын асчыттары көрдөрөр, түһүлгэ сырдыгар сиэтэн таһаарар дьүккүөрдээбэ. Ол курдук Дьокуускайга да, ардыгар, кинилиин сынньаланга тэннээх айаннарга сылдьан Чурапчыга, Хангаласка үтүөк-эн асчыттары устубуппут, кинилэр искусстволарын саха дьонугар көрдөрбүппүт. Ол сылдьан Тарбаховка асчыттар хайдахтаах сүгүрүйэллэрин, дьиннээх гуру, мэтр быһыытынан билинэллэрин көрөн итэҕэйбиппит. Тарбаховы кытта асчыт, кулинар идэтин рейтингэ үрдээн, суолталанан иһэрэ көстүбүтэ диэн ким баҕарар этиэ.

Иннокентий Иннокентьевич 60 сааһыгар аналлаах улахан биэриини устан, бэрийэн таһаарбытым. Көрөөччү «Амтаны» олус сөбүлээбитэ. Кини «Кэпсиэбэ» хара маннайгыттан тардыстыбыт биир төрүүтэ Тарбаахаптаах «Амтан» баарыттан буоларыгар саарбахтаабаппын. Ол эрэри хастыы эмэ чачас устубут үлэбититтэн (ардыгар ыраах айаннаан тийэй-тийэй) биэс мүнүүтэттэн уһаабат көстүүнү эрэ танган таһаарарбыттан, элбэҕи, ол иһигэр ытааччым табыллан сангарбыт-инэрбит да түгэnnэрин, ылан быраҕарга күһэллэрбиттэн абара саныырым. Сюжеттар уонна рубрикалар ол биэс мүнүүтэттэн уһаатахтарына, устуудьуйаҕа ынырбыт ыалдьыттаргын кытта кэпсэтийин кылгаан тахсар. Быһа эфир киэбэ эмиэ сюжет кылгас буоларын ирдиир. Дьэ ол туһуттан, хайдах гынан кылгатары эрэ толкуйдаан төбөнү сыспыт түгэnnэрим элбэхтэр. Ардыгар Тарбаахабы эрэ таһааран, ас туһунан биэриини аһаардастыы ытар буоллар, дии санаан да

ылааччыбын.

Тарбахов «Амтанга» табыллан ыппыт уруктарын ааҕан сиппэккин. Ол эрэри мин идэһэ кэмигэр анаабыт биэриибитин ситэрбит-хоторбут түгэнин умнубаппын: онно киһи хааны кутарга, быары тууһаан тонгорорго, хаһаны, хартаһы харайарга эһин үөрөппитэ. Быһыгар мөбүтэлээн ылар: «Саха ыала туох да толкуйа суох быары көһөнө тонгорон кэбиһэр. Киллэрэн кытытыттан кыһан ылан сиир уонна эмиэ таһырдыа таһаарар. Ол аайы бу быар хаачыстыбата түһэн иһэр диэни өйдөөбөт. Тоҕо сатамматый, бу курдук порциянан, кыра-кыралаан салапаанга эрийэн тонгорор? Ууарга, харайарга да, киллэрэн остуолга ууарга да табыгастаах...»

«Онтон дьэ тиэстэҕин охсоҕун», – диэн бурдугун кутан эрдэҕинэ далбаатааммын тохтотобун. «Хас кыраам бурдугуй, ону этий! Көрөөччү эппэтилэр диэ дии!» – «Оо дьэ! Оттон 500 кыраам ини...» – илдээн ыйаан көрөр. Ыйааһын чопчу 500 кыраамы көрдөрөр: «Эппэтэҕим дуо...» – диир.

«Тиэстэ 20 мүнүүтэ сынньаныахтаах», – тиэстэтин сотторуна сабан баран таптайа түһэр. «Оо, оттон ону кэтэстэппитинэ устар кэммит бүтэр дии. Биир чааһынан оператор атын биэриини уста барар.». Иннокентий тарбахтарынан тиэстэтин өрө-таннары суруйан көрөр: «Чэ, эһиги ыксыыргытын иһиттэ быһыылаах. Тута дыгдас гынна. Саҕалыбыт.». Хайдах үлэлээбиппитин ити курдук кэпси турдахха бэйэтэ бүтүн кинигэ тахсар кыахтаах...

«Былаас вертикала» диэн күүһүрэр кэмигэр үлэлээбип-

пит. Киинтэн Нехорошев диэн киһи Саха тэлэбиидэнньэтин үлэтин көрө-истэ кэлбит диэн буолла. Үлэбитин-хамнаспытын өр кэтээбит, онтон: «Биир эрэ биэриини тihэбэр тийэ көрдүм, тылын өйдөөбөт да буолларбын («Кэпсиэни» эппит). Итинник биэриилэр тоҕо нууччалыы тылынан тахсыбаттарый? Онно өссө билэр киһим, повар Тарбахов, астаан көрдөрөрө баар. Кини национальнай бүлүүдэлэрин нууччалыы тыллаахтар тоҕо көрүө-билиэ суохтаахтарый?» – диэн хабааннаах түмүк онорбут.

Үөһэттэн этилиннэ да, биһиэхэ чиэс биэрэ түһэллэр, «иһиттиэм-истибэтиэм» диэх курдук буолар. Тарбахов биэриитин нууччалыы гыныахха – ол аата «Кэпсиэттэн» таһаарыахха диэн сүпсүлгэн саҕаланна. Мин аһыйа санаабытым эрээри, Иннокентий Иннокентьевич экранга тахсар кэмэ биэс мүнүүтэттэн уһуохтаабын, кини былаана, баҕата өссө да элбэбин өйдүүр буоламмын, алгыһынан атаарбытым. Уонна ити кэмнэ «Кэпсиэ» күүһүн ылан, ханнык да рубрикалара суох бардабына даҕаны, көрөөччүтүн сүтэрбэт таһымга тахсыбыт этэ. Тарбахов туспа биэриилэнэрэ үөһэттэн дыһаллыбыт буолан, «Тыгын Дархан» эрэстэрээннэ устуудьуйа-куукуна онгоһуллубута, тустаах редактор анаммыта, асчыппытыгар кэмниэ-кэнэбэс, дуогабарынан кыра хамнас төлөнөр буолбута. Кинилэр биэриилэрин биир бастакы ыалдытынан миигин ынгырбыттарыгар үөрбүтүм. Тарбахов онно: «Сайа миигин тэлэбиидэнньэҕэ аҕалбыта» – диэн көрөөччүлэригэр туһаайан эппитэ. Ол саҕаланарыгар

биэрийи нууччалыы барар этэ, онтон ити ирдэбилтэн сыыйа уонна саамай сөпкө туораабыттара: «Тарбаахаптыын астыах-ха» көрөөччү көтүппэт биэриитэ буолбута.

Иннокентий Иннокентьевич «тэптэрэн ылыахха», «сыр-дьыгыната түһэбит» энгин диэн бэрт баҕайдык сангаран кэ-биһээччи. Дьинэ, кини ас астааһыныгар киирбит тиэрмин-нэри сахатытыга үлэлэхэр кыахтаах эбит. «Туши гынабыт» диэни «бүскүтэн буһарабыт» диэччи. Ханнык да саха итини атынгыраабат, кулгаахха сөрү-сөпкө киирэр уонна өйдөнөр. Итинник, төрөөбүт тылбыт ис кыабыттан таһааран, ас астааһыныгар баһылаан-көһүлээн киирбит тыллары, өйдөбүллэри ыарыыта суох сахатытан кэбиһиэххэ баара. Онуоха хан-нык да учуонайдардаҕар ордук таһаарыылаахтык уонна та-ба чулуу асчыппыт үлэлэһиэн сөптөөх дии саныыбын. Тар-баховтыын айар үлэбитинэн өссө да алтыһар санаалаахпыт уонна ол баҕа санаа туоларыгар эрэллээхпит.

Оттон Нехорошев үлэтин түмүгүнэн «Кэпсиэни» сэргэ «Нескучный вечер» диэн нууччалыы тылынан быһа эфиргэ тахсыы баар буола сылдьыбыта да, тоҕо эрэ уһаабатаҕа.

«Суруллубут – суоруллубат». Маннык ааттаах рубрика-лана сылдьыбыппыт. Төһө даҕаны бу кэмнэ тыаттан кэлэн олохсуйуу мунутаан элбээн турдар, сахалыы тыллаах бэчээт тоҕо эрэ мөлтөөн, ааҕааччытын ахсаана, баппыыскаттан да көрдөххө, быста аҕыйаан сылдьар кэмэ этэ. Киһи сахалыы аахпат, сонуннары бэйэтин тылынан билсибэт буоллаҕына, төрөөбүт тылыттан тэһиитэ быдан түргэтиир буоллаҕа. Ол

ийин мин төхө сатанарынан, сахалыы бэчээт дьонун биэриилэрбэр таһаара сатыыр этим, бэйэм «Орто дойду сонуннара» хаһыакка биир балаһаны айан-суруйан таһаарарга ылса сылдыбытым. Онон «Кэпсиэ» биир рубрикатыгар сахалыы бэчээккэ бу нэдиэлэҕэ туох сонун суруйуу тахсыбытын сырда-тыахха, дьону сахалыы аабыыга көбүлүөххэ диэммин, «Суруллубут – суоруллубат» рубриканы киллэрбитим (босхо реклама!). Ытааччыта да кэбэҕэстик көстүбүтэ. Мин Анна Варламова-Айысхаана диэн үчүгэйдик билсэр суруйааччылаахпын. Арай биирдэ кини дьиэтигэр тийиэн олордохпуна кыра кыһа Виктория киирэн кэллэ. Ыал ийэтэ эбит, туспа олорор, суруналыыс идэлээх, «Ил Түмэн» хаһыакка үлэлиир. Арай кыһым тэлэбиидэнньэ үлэһитэ буолар ыра санаалаабын кэпсээтэ. Ыра санаа эрэ буолбатах, кини ол туһугар толкуйдаабыта элбэх эбит, оннооҕор хас да биэри бирайыагын торумнаан, суруйбут-бичийбит. Сирэйэ-хараҕа да чолбоодуйан, өйө-санаата да арыллыан, киһи эрэ кэрэхсиэх ытааччыта буолуоҕун таайбытым... Мин кими да үлэҕэ ылар кыаҕа, бырааба суох киһибин, арай...

Виктория Контеева көрөөччү иннигэр аан бастаан ол «Суруллубут – суоруллубат» рубрика ытааччыта буолан тахсыбыта. «Олус биллэр араспаанньалаах (ол кэмнэ тустуук Контеевтар күннээн сылдыаллара) хайдах эрэ курдук. Туһана сатыыр диэхтэрэ. Онон ийэм араспаанньатынан тахсабын», – диэн кини экранга өр уонна олохтоохтук кэлэрин биллэрэр этиитин онорбута, онон титргэ Виктория Варла-

мова диэн суруйбуппут. Ол да курдук буолбута, сотору Викторияны «Сонуннар» бэлиэтии көрөн ынгыра охсубуттара. Онон, саха экраныгар өссө биир үтүөкэн ытыааччыга суол аһан баран, «Суруллубут – суоруллубат» рубрикабыт эмиэ тохтообута.

«Аабын, «Бичик» кинигэтэ». Дьиэбэ тулар төлөпүүн уонна мобильнай төлөпүүн икки ардыларыгар сибээс ханнык көрүүнэ баар этэй?.. Умнубуккут дуу, пейджер диэн баар этэ. Мин ити пейджери кытта биэриибитин уонна «Бичик» кинигэ кыһатын сиэттиһиннэрэ өйдүү сылдьабын.

Саас сааһынан. Үлэлээн иһэн, устуудьуйаҕа баар төлөпүүнтэн ураты, санга, ол саҕана сайдыылаах сибээс көрүүнэ – пейджер баар буоллаҕына сатанара көстөн тахсыбыта. Мин хос куортамнаһан олорорум, онон дьиэтээҕи төлөпүүнүм диэн суоҕа. Ол ыалдьыттарбын кытта болдьоһорбор, атын да түгэннэри быһаарсарбар олус охсоро. Пейджер атыылаһыахпын – быыкаайык хамнаһым арыычча аспытыгар тийэр-тийбэт этэ. Салалтабар этэн көрбүппүн, «спонсорда бул» диэбиттэрэ. Ол саҕана хампаанньаҕа коммерциянан дьарыктанар салаа суоҕа, редактордар биэриибит туһугар туораттан көмө көрдүүрбүт, буларбыт көнгүллэнэрэ. Солото суох дьонго ол эбии түбүк этэ эрээри, «хааччахтаабаттарыгар махтал» эрэ диирбитигэр тийэрбит.

Быһа эфиргэ ытар күрэхтэрбит дьон көбүн улаханлык күөртээбиттэрэ, онуоха быстыбакка кэлэ тулар туох эрэ утары уунардаах буолуохтааххын. Манныкка үчүгэй сахалы

кинигэ саамай сөптөөх диэн санааламмытым. Онон «Бичик» кинигэ кыһатын туһунан толкуйдуурум элбээн барбыта. Август Васильевич Егоров – издательство эдэр салайааччыта мин этиибин булгуччу өйүөбэр эрэнэн туран, кэпсэтэ кирибитим. Ол кэпсэтии түмүгүнэн көрөөччүлэргэ бириистэри эрэ буолбакка, били бағалаах пейджербин ыларга харчыны кытта быһаартарбытым уонна «Бичик» санга кинигэлэрин туһунан анал рубриканы аһарга илии тутуспутум. Ыйтааччытынан издательство бэйэтин үлэһитэ буолбута. Санга тахсыбыт кинигэлэри кэпсиир, көрдөрөр. Үөрүйэбэ суох киһини устар эрэйдээх буолар, үлэ тэтимэ бытаарарыгар тийэр. Мунгнаан-сордоон устубуппутун эмиэ үс-биэс мүнүүтэбэ диэри кылгатабыт.

Пейджербит олус бэркэ сулууспалаабыта. Арай Фалько-пейджингэ оптуорунньук аайы долгуйуу бөбөтө үһү: ити күн хайаан да сахалыы сангарар, суруйар оператор олоруохтаах; илдьит кириитэ бу күн мунутуур элбэххэ тийэр буолбут.

Сотору буолан баран, НВК ханаалыгар «Ааһар балаһан» диэн Наталья Харлампьева ытар бүтүн биэриитэ баар буолан хаалбыта. Онно эмиэ «Бичик» кинигэлэрин билиһиннэри барар этэ. Биһиги өрө тыынан бараммыт, хатыласпат туһуттан аналлаах рубрикабытын кытта эмиэ арахсыбыппыт. Ол эрэри саныбын: урукку өттүгэр, «Кэпсиэ» кэпсээнигэр тахсыар диэри, тобо да санга кинигэлэргэ анаммыт биэри суоһа эбитэ буолла, диэн. «Ааһар балаһан» эрд-

эттэн баара буоллар, мин итинник рубриканы толкуйдуу да сатыам суоҕа этэ.

Рубрика тохтообутунан, «Бичиктэртэн» олордьу арахсыы буолбатаҕа, биэри ахсын мин ойуулаах-оһуордаах маллаах иһиппиттэн бу издательство таһаарбыт бииртэн биир бэртэ-эхэй кинигэлэрин, халандаардарын көрөөччүлэрбэр бириис быһыытынан хостуурум бүтэһиккэ диэри салҕанан барбыта.

«Көрөөччүлэргэ күрэх». Билигин устуудьуйаттан быһа эфиргэ барар бары биэриилэр көрөөччүгэ ыйыты, хоһуй-ууга сорууда эбэтэр таайтарыы киэбинэн күрэхтэри ытталлар. Маннык күрэх тиһигин быспакка ытыллар көрүн быһыытынан утумнаахтык бастаан «Кэпсиэҕэ» киирэн, салгы ситиһиилээхтик олохсуйда дии саныбын. Кинини «рубрика» диэҕи соччо сатамныта суох курдук, ол эрэри көтүппэккэ, хас биирдии тахсыбыт аайы киллэрбит буоламмыт, кинини «Кэпсиэ» быстыспат сорҕотун быһыытынан көрөр-бүт сөп.

Биһиги көрөөччүлэрбит тустарыгар кинигэттэн ураты өс-сө атын, сыаналаах бириистэри буларга эмиэ кыһанар этибит, холобура, бриллианнаах онгоһук, бүһүөкүл, фотоаппарат, тиһи онорторууга, бассейнҥа сылдыһыга абонеменнар энгин курдук. Ол бириистэр барылара тустаах биэриис хоһоонугар сөп түбэһэр буолаллара.

«Кэпсиэ» биир уратытынан сүүйбүт киһини эбэтэр кинини сирэйдээччини устуудьуйаҕа ыңыран аҕыйах тылынан кэпсэтэн ааһыы эбит. Дьэ манна сураһан билбэтэх,

түһээн баттаппатах дьонунг кэлэллэрэ ыытааччыга туһунан кэрэхсэбиллээх буолар. Атын өттүттэн – хаһан да экранга көстүөм диэбэтэх киһи устуудьуйа ыалдьыта буолан хаалара киниэхэ бэйэтигэр, чугас дьонугар, атын көрөөччүгэ даҕаны соһуччу, умнуллубат түгэни тосхойор.

Биһиги бириистэрбит кыра хамнастаах үлэһит дьонно түбэһиэхтэрин олус баҕарар этибит. Олоххо оннук түгэн ахсааннаахтык эрэ буолар эбит. Оннооҕор бриллианнаах оноһукпутун сүүйээччи университет бэрэпиэссэрэ буоларын истэн баран (бэйэм төлөпүөнүнэн кэпсэтэ туран) сүөм түспүппүн кистээбэтэхпин! Ол кэпсэтиибитин кэнники үчүгэйдик билсэр киһим буолбут, филология билимин дуоктара Валентина Григорьевна Семенова манньк ахтар: «Арай «Кэпсиэттэн» эрийэбит, кыайыылаах буолбуккунан эбэрдэ! Хатас олохтооҕоҕун дии, туох үлэһиккиний?» Мин үөрүүнү кытта: «Хатаска дьиэлээхпин, бэйэм университетка үлэлиибин, саха тылын преподавателэбин!» – диибин. Туруупка анараа өттүгэр чочумча чуумпуран ылбыттар, онтон хомойон хаалбыт мин сангам иһилибит: «Оо, дьэ... Биирдэ баҕас тыа хаһаайыстыбатын үлэһитигэр дуу, дьиэ сууяаччыга дуу түбэспитэ буолуо дэспиппит...» Киһи кэнники бэйэтэ бэйэтиттэн сонньуйар ээ, ардыгар.

Бириистэрбин хостуур, туоһунан тигиллибит, ойуулаах-оһуордаах маллаах иһиппин дьон-сэргэ билигин да умнубакка саныыр-ахтар. Ити иһит биэри ис хоһоонугар олус табыллан киирбит, кэпсээммитин, көстүүбүтүн ситэрээч-

чи-хоторооччу да буолбут эбит.

Арай биирдэ хампаанньабыт салалтата (Харламгий Наварович саҕана) Таатта улуһун кытта бииргэ үлэлииргэ сөбүлэсиһии түһэрсибитин чэрчитинэн, айар үлэһиттэри улуус нэһилиэктэринэн ыңыран ыалдьытаттылар. Биһиги бөлөхпүт Дэбдиргэ диэн ыраах дэриэбинэҕэ барар буолла. Олохтоохтор олус үчүгэйдик күндүлээн-маанылаан көрсүбүттэрэ. Төһөнөрбүтүгэр нэһилиэк баһылыга дьэрэкээн ойуулаах, улахан баҕайы маллаах иһити көтөҕөн таһааран: «Биһиги НВК сахалыы куттаах-сүрдээх биэриилэрин онорооччуларга махталбыт бэлиэтин – бу олохтоох мастар Парасковья Матаннанова тикпит туос иһитин бэлэһиттибит. Бөлөх салайааччыта маны бэйэтэ көрөн, тэлэбиидэннэ туһугар сулууспалатыа», – диэн баран, бөлөхпүт салайааччытыгар, оччотооҕуга улуус телестудияларын дирекциятын салайбыт Иннокентий Готовцевка туттаран кэбистэ.

Айаммыт уһун. «Уазик» инники олбоҕор салайааччыбыт дьэрэкээн туос иһити арангаччылыы көтөҕөн олорор. Мин буоллабына, бу иһит хайдах «тэлэбиидэннэ олоҕор, үлэтигэр-хамнаһыгар сулууспалыан» сөбүн толкуйдуубун. Бэрэсидьиэммит кэбиниятин кизэргэтиэххэ сөп буолуо. Эбэтэр Готовцев салайааччы буолан сылдыбыт айанын үтүө өйдөбүлүгэр дьэтигэр илдэ бардын. Эбэтэр биир эмит биэри бэйэтин символа-бэлиэтэ курдук устуудьуйаҕа туруорар мал гыныан сөп. Ол биэри хайаан да сахалыы тыыннаах буолуохтаах. Кини кута-сүрэ бу маллаах иһит курдук түн бы-

лыргы өбүгэни кытта ыкса ситимнээх, кэрээбэт кэрэ санаанан сайар, бараммат истинг кэпсээнинэн салҕанан иһэр буолуохтаах.

Оттон... «Кэпсиэбэ» туруорар соруктарым итинник буолбатахтар дуо? Ол эрэри устуудьуйам онгоһута маллаах иһит турарыгар барсыбат ээ. Эмискэ «Черный ящик!» дигэн санаа өйбөр охсулунна. «Поле чудес» биэриигэ Леонид Якубович: «Приз в студию!» – диэтэбинэ, хара дьааһыгы көтөбөн киирээччилэр дии. Ол иһигэр баҕар, күлүү гыммыт курдук, хаппыыста сахсаллан сытара буолуо эбэтэр дьол тургуруутун туоһута буолан, массыына күлүүһэ кыайыылаахтык кылбачыйа сытара буолуо... Ыытааччы хара дьааһык хаппабын аһыар диэри оонньооччу онно туох баарын билбэт. Оттон биһиги эмиэ оонньотобут дии... Ол эрэри онно хаһан да хаппыыстаны угуохпут суоҕа, онно хайаан да сахалыы кинигэ уонна биирдэ эмэ бриллианнаах онгоһук курдук күндү маллар угуллуохтара!

– Иннокентий Иннокентьевич! Мин биллим, маллаах иһит саха көрөөччүтүгэр хайдах туһалыырын! – нуктаан испит салайааччыбын сизэбиттэн тардыалаан уһугуннарабын уонна толкуйбун кэпсээн массыына иһин толорон кэбиһэбин.

Массыына иһинээҕилэр бары сөбүлээн күйгүөрэ түһэллэр. Итинник, «Кэпсиэ» биэрии көрөөччүлэригэр утары уунар бириистэрин харайарга ананан тигиллибит курдук, иһиттэммитэ...

«Тиктим 2003 съл. Таатта. Матаннанова Парасковья Петровна. Дэбдиргэ» диэн иһиппит түгэбэр сурук баар. Дьинэ, айар киһи кыайан тэриммэккэ хаалан, саамай элбэхтик толкуйдаабыт, иһигэр иитиэхтээбит санаатын, иэстээх курдук өйдөөбүт түгэнин кыайан ситэрбэккэ, толорбокко хаалара баар эбит. Мин киниэхэ, Парасковья Петровнаҕа, ааттаан-суоллаан тийиэхтээх, кини туһунан кэпсиэхтээх, кинилиин кэпсэтиэхтээх этим эбээт... Ол эрэри дэбдиргэлэртэн ынгырыыны кэтэһэн дуу, күн тура-тура түбүктэн түбүгү үмүрүтүү үгэнигэр дуу ити санаа туолбакка хаалбыта. Бэйэбин «ырааһырда» сатаан, ардыгар саныыбын манныгы: биһиэхэ массыына биэрэн командировкаҕа ытыты диэн сүрдээх сэдэх буолааччы. Арай үрдүкү салайааччыбыт тылын биэрбит дьонун уста барарга камера да, командировка да, сөмөлүөккэ билиэт да олус кэбэҕэстик баар буола охсооччу. Мин үксүгэр дьон, тэрилтэ, нэһилиэк, улуус ынгырыларынан баран үлэлиир буоламмын, ынгырааччылар бэйэлэрин көлөлөрүнөн сылдыа сатааччыбын. Аан бастакы оннук айаммыт Томпо улуунун Кириэс Халдыайытыгар этэ. Аны хонуктаах командировкаҕа барар түбэлтэҕэ кэлэр нэдиэлэҕэ хатылааһыны эрэ туруораргар тийэйрин: тоҕо диэтэххэ, нэдиэлэттэн икки күн көбүрээтэбинэ, санга биэрии сюжеттары ситэн онгоро охсубаккын. Чэ, ол эрэри ити бэйэм бэйэбин буруйдуурбуттан куотуна сатыыр толкуйдарым ааспаттар-арахпаттар диирбэр тийэйбин. Дьин-чахчы туруммутум буоллар, Дэбдиргэҕэ таксинан да айаннаан, хайаан да тийи-

иэхтээх этим, тийер иэстээх этим...

«**Ноо**». Саха киһитэ сэргээбитин бигэргэтэр, кэпсээччини тэптэрэн биэрэр саҥа аллайыта. Манньык ааттаах рубрика биэриибин син уһун кэмнэ киэргэтэ сылдыбыта. Ханньык баҕарар тиэмэни арыйарга ис хоһоону өссө диринэтэн, сытыырҕатан биэрэр тэттик иһитиннэриилэр баар буолаллар. Ону бэйэн тылгар холбуу сатыы олоруохтааҕар сөптөөх көстүүлэринэн тиэрдэр көрөөччү өйүгэр-санаатыгар быдан ырылхайдык киирэр буоллаҕа. Холобур, харчы тиэмэтигэр анаабыт биэриибитигэр хаһан, ханна, хайдах харчылар баар буола сылдыбыттары тустарынан киһи эрэ соһуйа истиэх түгэннэрин «Ноо!» рубрика кэпсээн кэбиһэр. Сэри туһунан биэриибитигэр нуучча «Ураа!» хаһыта Петр I ыраактааҕы дьаһалынан, кини калмык сэриитэ кимэн киирэригэр туттар «Ураай!» хаһытын сөбүлээбититтэн үөскээбитин уонна калмыктар ураайдара биһиги уруйбутунуун уруулуулары туһунан эмиэ «Ноо!» рубрикаҕа табыллан кэпсиигин: экранга бастаан Аҕа дойду сэриитигэр атаакаҕа киирэн иһэр саллааттар көстүүлэрэ, онтон былыргы калмыктар аттаах сэриилэрин ойуута, Петр I мэтириэтэ, былыргы нуучча аармыйата, онтон саха боотурдарын үнкүүтэ бу кэпсээн икки мүнүүтэтин саптаһына дьайыта ордук күүстээх буолар.

Бу рубрикаҕа биһиги көр-күлүү театрын артыыстарын кытта бэркэ тапсан үлэлээбиппит. Кинилэр диэтэх дьон, сценарийы кэпсээтин да, айан-оонньоон, киһи эрэ айаһын атан олорон көрүүх түгэннэрин туруора охсон кэбиһэллэрэ. Му-

рун туһунан биэриигэ мунна хаһынгырыыр эрин кытта эрэи
көрөн утуйа сатыыр дьахтары, о.д.а. «Ералашка» маарынны-
ыр устуулары сорох көрөөччүлэр умнубатах буолуохтаахтар.

6. ТАБА ТАЙАНЫЫЛАР. ТИЭМЭЛЭР

«Хайа, толкуйдаабыт рубрикалара үксэ аара суолга көөрөттөн түһэн испит холоон да биэрии эбит», – дии саныаххыт, баҕар. Ол эрэри «Кэпсиэ» дьону тардыбыт сүрүн ньымата – кэпсэтэр тиэмэни, биэрии тосхолун таба тайанан булуута эбит. Холобур, ити «мурун туһунан биэрии» диэтим дии. Ити тиэмэ биһиэхэ лор-быраас сүрүн ыалдьыт буола кэлэриттэн сылтаан толкуйдаммыта. Төһө да хаптаҕай буоллар, бу тыыннаран-тыбыырдан сылдьар муннубут барахсан туһунан, түөрэ хаһан кэпсээн бардахха, бараммат сэхэн буолуох курдуга...

Олохпут эгэлгэ көстүүлэригэр, айылҕаҕа, киһи киһиэхэ сыһыаныгар, дьоһурга-талаанга, тэрилтэлэр үлэлэригэр, тылга-өскө, хамныыр-харамайга, философия өйдөбүллэригэр, айымньыларга... туохха-туохха анаабатахпытый, биһиги биэриибит ис хоһоонун?!

Ол эрэри саха дьонун саамай долгутар, кинилэр сүрэхтэрин ыппытынан киирэр тиэмэлэр бааллар эбит этэ.

Устуудьуйаҕа олорон, мэктиэтигэр, көрөөччүлэртэн дирдиргэс сүүрээн субу тийиэн кэлэрин билэргэ дылы этим. Оннук буолбута, биһиги аһаардас сылдьар, олох устун бииргэ хаамсар доһордорун булбатах дьон кыһалҕаларын туһунан кэпсэтиини тэрийбиппитигэр. Оннук буолбута, түөрт

устуруока күпүлүөтү суруйууга бүнүкүл бириистээх сааскы кус булдун туһунан биэриибитигэр; оннук буолбута, Дьокуускай куоракка саха тыллаах оҥо саада, оскуола элбиирин туруорсар төрөппүттэр бөлөхтөрүн таһаарар биэриибитигэр; оннук буолбута, бастакы Бэрэсидьиэн Михаил Ефимович Николаевка анаммыт таһаарыбытыгар; венгр уола Чоба кыттыылаах омуктар сахалыы сангаралларын көрдөрөр биэриибитигэр; эбэтэр дыкти дьобурдаах, ойуун таттарыылаах ураты киһи соһуччу этиилэрин истэрбитигэр, маннайгы таптал туһунан долгуйа ахтарбытыгар... онтон да атын түгээннэргэ.

«Аналлаабым ханнабыный?». Бу биэри итинник эрэ ситиһиилэниэ дии санаабатабым. Саатар Дьокуускайга үлэлээн эрэр суорумнью кулуубун салайааччыта кэлиэх буолан баран, бэйэтин оннугар олох да атын, бастаан ыйыталастахха иилэн тугу да кыайан хоруйдаабат дьахтары ыппыт этэ. Онтон санаам түһэн, эрэлим эрэ эрдэттэн онгорбут сюжеттарбар хаалбыта. Онно өйдүүрбүнэн, опрос табыллан таныллыбыта уонна биир суорумнью нөнгүө холбоспут киһини күүстээх ирдиир (сыскной) агентствоттан итэҕэһэ суох үлэлээн буламмыт, ылбыт интервьюбут баара. Ол киһибит «сирэйбин көрдөрбөт буоллаххытына» диэн ирдэбиллээх уһуллубута. Онон кинини бэйэбит кэбинииэппит түннүгэр туруорбуппут, уоту умуларбыппытыгар кини сирэйэ күлүгүрбүтэ, ол оннугар түннүгүнэн көстөр кырыаны бүрүммүт хатыннар ордук сырдаабыттара, хайдах эрэ таайтарыылаах баҕайы

көстүү тахсан кэлбитэ. Ол туран бу отутуттан тахсыбыт эр киһи:

– Таптыыр кыһым атын уолга кэргэн тахсыбыта. Ол иһин кыргыттар диэки көрбөт да этим, ону билэр дьонум суорумнуулаан, билинги кэргэмминиин билиһиннэрбиттэрэ. Олоробут үчүгэй. Оҕолоннубут. Холку баҕайы олох, туохтан да улаханник долгуйбаккын энгин, – диир.

– Арай ол урукку кыһын «кэл миэхэ, алҕас эйигиттэн барбыппын» диэтин? – диибин.

Киһибит чочумча сангата суох турар, онтон:

– Ким билэр... Арааһа, суох буолуо... Эрээри, баҕар...

Көр, таптал син биир тарда турар эбит этэ.

Дьэ, ити курдук бэлэмнээх биэриибин саҕалаатым. Кэпсэтиини дьон син сэнээриэ, тута да буолбатар, биирдиилээн даҕаны эрийэн кэлиэхтэрэ диэн санаалаабым. Төлөпүөммүт атын хоско турар, санга администраторынан үлэлээн эрэр кыыска «сюжет кэмигэр ыйытыылары киллэрэн биэрээр» диэн сорудахтаатым. Ол саҕана пейджердэнэ илик кэммит эбит.

Арай кэпсэтэ олоробут, үгэс курдук күрэхпин биллэрдим, опроһум ааста, сюжетым ааста, арай көрөөччүлэрбиттэн ыйытыы суох. Хайыахпыный, били кэлбит дьахтарбын кытта олох туһунан уһатан-кэнэтэн кэпсэтэрбэр тийдим. «Зал иһин толорор музыка...» диэн ырыанан энгин эргийэн, энсилгэннээх кэпсэтии буолар хабааннанна. Хата, киһим айаҕа син аһылынна. Өссө биир тойуксуттаах этим, кэргэн тахсыбатах кыыс суланар ырыатын (тылын бэйэм суруйан би-

эрбитим) толоруохтааҕа. Дьинэ, бастаан оннук ис хоһоонноох тойугу толоруон баҕарбатааҕа, онтон үөрэтэн, эрчиллэн көрөн баран: «Толорор эбиппин, кырдьык, кэргэн тахсыбатах элбэх кыргыттар ааттарыттан ыллыбын, норуодунай театрга оруол толоро турар курдук. Уобарас буолабын. Бэйэм иккис кэргэммэр олоробун», – диэн, күлэ-күлэ, сөбүлэспитэ. Эрчиллэрбитигэр олус үчүгэй этэ. Арай доҕоор, онтум быһа эфир кэмигэр бастаан саҕалаан иһэн тылын таһы-быһа умнан кэбистэ. «Туох ааттаах табыллыбат кизһэбит буоллаҕай?!» – диэн испэр ыксыы саныы-саныбын, тойуксуппун быһаан ыллаҕым дии. Кини кэнники Туймаада ыһыаҕар үңкүү тылын этэн массыына бириис сүүйэн турар. Көрүстэхпитинэ, ол биэриини саныы-саныы, күлсээчибит.

Һуу, дьэ, биир чааспыт кэмниэ-кэнэҕэс бүттэ. Күһэллэммин, оннооҕор «көрөөччүлэр ыйытыылара» диэн бэйэм эрдэ бэлэмнээбит биир-икки ыйытыбын биэрэргэ кытта тийдим. Тэлэбиидэнньэ үлэтигэр итинник эрдэ бэлэмнэммит ыйытыыны биэрэр албас, ньыма баар, дьинэ, ону мин туттубат буола сатааччыбын. «Көрөөччүлэр ыйытыы алҕаска да биэрбэтилэр, тоҕо бэрдэй?» – диэн санаалаах устуудьуйаттан тахсан төлөпүүннээх хоско бардым. Арай администраторым көтөх мунунан кумааҕыны суруйбут, дэлби тиритэн, кытаран хаалан баран өссө да кимниин эрэ кэпсэтэ, ыйытыы ыла олорор!

– Хайа, ыйытыы бөҕө киирбит эбит дии, тоҕо киллэрэн биэрбэтин?

– Оттон эрий да эрий буолаллар батта, киһи туруупканы уурар да кыаҕа суох...

Чахчы, көрөөччүлэрим барахсаттар хаһаангытааҕар да көхтөөхтүк, аналы булбакка соботох сылдыһыны саха омук биир уһугулаан турар улахан кыһалҕатын быһыытынан көрөн эгэлгэ да этиилэри эппиттэр, ыйыппыттар, туруорсубуттар этэ! Саҥа үлэлээн эрэр администратор кыыс төлөпүөнтөн хайдах да арахсар кыаҕа суох биир чаас устата быыстала суох ону суруйа олорубут!

Бу биэриигэ олус уйаҕастык Мииринэй, Нерюнгри куоракка олорооччу саха эдэрчи дьонуттан: дьахталлартан да, эр да дьонтон киирбит этиилэри мэлдьи саныыбын. Кинилэр өрөспүүбүлүкэҕэ олорор, 25-тэн үөһэ саастаах, соботох сылдыар саха дьонун туһунан кииннэммит биир бааны оноруохха, суорумньуну судаарыстыба суолталаах үлэ чэрчитигэр киллэриэххэ эгин диэн туруорсубуттар этэ. Уонна биһиги биэриибит, чуолаан мин, соботох дьону түмэр хамсааһыны саҕалаабытым курдук ылыммыттар, өйдөөбүттэр эбит этэ: олох хойукка диэри онтон-мантан төлөпүөмүн булан «били суорумньу үлэлиир дуо?» диэн ыйытааччылар... Ону таһынан, салалтабытыгар эмиэ тийиэллэр эбит. Биирдэ дириэктэрбит Николай Иннокентьевич: «Тоҕо уонна ким мин төлөпүөммүн суорумньуһут нүөмэрэ диэн биэрдэ? Сүгүн үлэлэтэллэрин аастылар...» – диэн күлүү ангардаах эппитин истибиппит.

Төһө да «күлүү ангардаах» диэбитим иһин, ити биэрии

дьон сүрэфэр тийбитэ кэргэннэнэр саастаах дьон сулумах
сылдыылары аҕыйах ахсааннаах омукка улахан кыһалҕа эрэ
буолбатах, иэдээн эбитин көрдөрөр. Ол да иһин дьон-сэргэ
өр кэмнэ кэтэспит кэпсэтиилэрэ аһаҕастык тахсыбытыттан
долгуйбуттар уонна туох эрэ хамсааһын буолан эрэр диэн эр-
энкэдийиэхтэрин баҕарбыттар...

«Саас кэллэ – кус кэллэ!» «Чэ, сахаҕа сааскы кустан ор-
дук кэрэхсэтэр туох да суох», – диэбитэ саас кэлэн эрдэбинэ
биир киһи. Кырдык даҕаны! Ол гынан баран, биһиги режис-
сербунаан иккиэн дьахталларбыт, булт диэн дьарыкка дь-
өрү чугаһаан көрбөтөх дьоммут. Аны чуолаан булт туһунан
кэпсиир атын биэриилэртэн холобур ылыахпытын, ол саҕа-
на булка аналлаах биэрии суох этэ. Аркадий Алексеев айан
туһунан биэриилэригэр куһу-куобаҕы биирдэ эмит кыбыта-
рын аахпатахха. Ол да буоллар, биһиги туруммуппут. Кэмэ-
кэрдиитэ да тоҕоостооҕо: саас тыына биллэн уонна соҕуруу
ханна эрэ көтөр ыарыта туран, кус көнгүллэнэрэ – көнгүлл-
эммэтэ, хаһыстан саҕаланара уостан түспэт таайбаран кэри-
этэ буолбут кэмэ этэ.

Үөрүүнү кытта ыңырыбытын ылынан Айылҕа хары-
стабылын министиэристибэтин үлэһиттэрэ уонна охотовед
идэлээх эр дьон биэриибит ыалдыттарынан буолбуттара.
Көрөөччүлэри кычыгылатар «туох эрэ» биэриибитигэр ба-
ар буолуохтааҕа. Онуоха биһиги «булт маҕаһыыннарыгар
тахсан, бириис көрдөөтөхпүтүнэ хайдаҕый?» диэн санаанан
умайдыбыт. Ким эрэ билэр киһитэ «Царская охота» маҕаһы-

ынгга үлэлиир буолан биэрдэ, кини биһигини маҕаһыын салалтатын кытта ситимнээтэ. Онно дии, бирииспитигэр бүнүкүл туран, бүтүн Саха сирэ биир киэһэни быһа сааскы кус туһунан түөрт устуруокалаах күпүлүөт суруйаары өрүкүйэн ылбыта!

Маҕаһыын ирдэбилин быһыытынан, кинилэргэ баар табаардары рекламалыахтаахпыт. Мин оператордаах режиссерум баран устан кэлбиттэрин көрөбүн: кус кэмэ чугаһан, кырдык, маҕаһыынга киһи аалыннас. Дьахталлар кытта бааллар. Ордук биир, дирин толкуйга түспүт курдук көрүнгнээх атыылаһааччы дьахтар киһи болжомтотун тардар. Оператор кинини чугаһата-чугаһата устубут. Ол саҕана бултуурга кэтэр анал таҕастар санга кэлэн, киэнник тарҕанан эрэр кэмнэрэ этэ. Мин саныбын: арай маҕаһыын рекламатын эмиэ «сахатытан», оонньотон биэрдэххэ? Ити камера объективыгар бэйэтэ да билбэтинэн хабыллан хаалбыт дьахтар сирэйэ олус да элбэҕи кэпсиир... Эмискэ мин билэр-билбэт дьахталларым эрдэрэ кустуу бараары тэринэллэрин, ону кинилэр хайдах атааралларын туһунан эмиэ да кыһыйар, эмиэ да таптыыр арыттаах сангаралларын иститэлээбитим кулгаахпар кутуллан киирэр: «кини ол куска барар ороскуотун оннугар хас да киилэ окорочок атыылаһан баран күөстэммитим ордук этэ», «аны куһаҕан ол-бу таҕаһынан ойуурга барбат буолбуттар ээ, булка сылдыар толору көстүүм киниэхэ наада», «айуу-айа... сымыйанан үөрбүтэ буолабын, биир чыркымайдаах кэллэҕинэ...» о.д. а...Ити өйбөр киирэн

кэлбит этиилэртэн, маџаһыын табаардарыттан уонна дьахтар диринги толкуйдаабыт харахтарыттан тангыллыбыт кылгас сюжет-кэпсээн тахсан кэлбитэ: дьахтар эрин кустуу барарыгар тэрийэрин туһунан. Дьон ордук: «Баччаанҥа диэри туох да үөтэлээџи толкуйдаабатах төбөтүгэр санга бэргэһэ өссө ылабын дуо? Ханньайбыт эргэтинэн да сырыттын!.. Ол эрэри... кини эрэ эргэ бэргэһэлээх сылдыа дуо...» – диэнтэн күлбүттэр этэ. Дьахтар барахсан эрин син биир санга таҥастаан-саптаан ытарын курдук ис хоһооннообуппут. Реклама да онгоһуллубута, көрөөччүлэрбит сүргэлэрин да көтөхпүппүт. Мин ол сюжеты биир таба тайаныым, айар булумньум курдук саныыбын.

Хоһооммут күрэџигэр кыайыылааџы быһаарар олус уустук этэ: ол курдук элбэх күпүлүөт киирбитэ. Биэри кэнниттэн нэдиэлэни быһа ыппыттара. Оннооџор аймактарым, миигиттэн кытаанах бобуу баарын үрдүнэн, тулуйбакка кыттыбыттар этэ. Хойукка диэри: «Кус туһунан биэриигэр хоһоон суруйан ыппытым, саатар ааџан иһитин-нэрбэтэџин», – диэччи дьону көрсөбүн. Хайдах да барытын ааџар кыах суоџа. Биһирэбил бириистэрбитигэр ол саџана санга тахсан ээрэ «Байанай» сурунаалы түгэппиппит. Биир көрөөччүм наһаа үчүгэй тыллардаах күпүлүөтү ыппытын өйдүүбүн: «Сыттык түүтэ... Таптал түүнэ...» диэн курдук.

Билигин көрдөхпүнэ, биир биэри иһигэр бэйэбитигэр гонорара уонна тэрилтэбитигэр туһата суох элбэх босхо рекламаны ытар эбиппит: «Царская охота» төһө да бүгүнкүл

туруорбутун иһин, кырата суох харчыны төлүөхтээбэ буолуо, «саа тыаһа баар буоллун» диэн өссө спортинг туһунан сюжет устубуппут – эмиэ тустаах федерацияҕа өнгөнү оноруу эбит, аны булт этинэн бүлүүдэлэри бэлэмниир рестораны кэпсээбиппит уонна «Байанай» сурунаалы күүскэ билиһиннэрбиппит олох да быһаччы рекламаҕа киирсэр буолуохтаах. Билинги эбитэ буоллар, бастаан былааннаабыт тыыннаах биэриибит санаата хампаанньа салайааччытын көнгүллүүр – көнгүллээбэт быһаарытын, онтон реклама-коммерция салаата ол табаардаах тэрилтэбитин кытта торгуйдаһар унньуктаах сэриилэрин нөнгүө ааһан, кылаана кыларыһан, уоҕа-күүрээһэ уостан, муоһа-туйаҕа тостон, бобуллара бобуллан, сотуллара сотуллан сыккырыыр тыына эрэ хаалан экранҥа тахсыа эбитэ буолуо. Эбэтэр олох да тахсыа суох этэ. Ол да иһин айар үлэһиттэр бүрүкүрээтийэни тулуйбаппыт быһыылаах. Тыыннаах кыым сөбүрүүэрин, үлэлиэх баҕабыт ханнан хааларын аһыйабыт.

«Сөрүүн сүөгэй курдук...» Күндэ эппитини, «сөрүүн сүөгэй курдук...» төрөөбүт төрүт тылым туругуруон, саргыта салаллыан, дьылҕата сырдыан баҕарабын. Мин эрэ буолуо дуо, ордук суверенитет, национальнай оскуола концепцията өйбүтүн-сүрэхпитин өрүкүппүт сүһүөх дьоно омук быһыытынан уратыбыт – ийэ тылбыт туһугар иэспитин сытыытык өйдүүр туруктаахпыт. Ол да иһин Дьокуускай куоракка олоһор төрөппүттэр (аһаардас тыаттан көһөн кэлбиттэр эрэ буолбатах) 2000 сыллар саҕалананыларыгар өрөспүүбүлүкэбит

кийн куоратыгар сахалыы үөрэтэр оскуолалар, оҥо саадтара элбиэхтэрин баҕаран, бөлөх тэриммиттэрэ. Сорохтор оҥолоро ол саҕана соботох саха гимназията баарыгар үрдүк үөрэххэ киирии курдук улахан тургутуу моһолун кыайан ааспака, нууччалыы тыллаах оскуолаларга үөрэнэн саҕалаан эрэллэрэ, сорохтор оҥолоро оскуолаҕа киирэр саастара сотору туолаары сылдыар этэ. Бу дьону «Кэпсиэҕэ» таһаарбыт биэриим уратылаах этэ. Ол иһин өйдүү сылдыабын.

Биллэн турар, бу саханы барытын таарыйар улуу кыһалҕа туһунан кэпсэтии күүрээннээх буолбута. Көрөөччүлэр бэйэлэрин ыйытыларынан, этиилэринэн ыалдыт быһыытынан кэлбит үөрэҕири министиэристибэтин, Дьокуускай куорат үөрэҕиригэ салаатын үлэһиттэрин отой «көмөн» кэбиспиттэрэ. Мин буоллаҕына биэриим бүтэр болдьоҕо бу кэлэн иһэр, кэпсэтиини хайа да түгэннэ астыктык тохтотон, түмүктүүр кыаҕа суох буолуох курдукпун. АСК диэн устудьуйабыт үөһэ өттүгэр өстүөкүлэ түннүк нөнгүө олорон биэриилэри эфиргэ таһаарары сүрүннүүр салаа баар. Онно «выпускающий режиссер» диэн эппиэттээх киһилээхпит. Сюжет көстө турар кэмигэр: «Уон чааска түмүктүүр кыахпыттан таһыстым», – диэн илдьит ыттым. Ол күн мин биэриилэрбин мэлдьи сөбүлээн, хайҕаан көрөр идэлээх, эмиэ төрөөбүт тылын, култууратын туһугар ууга-уокка киирэргэ бэлэм үтүөкэн киһи, Таатта Баайаҕатын кыһа Моника Попова «выпускающейдыр» этэ. Сотору буолан баран, «бырагыраамаҕа баар биир биэриини тохтоттубут, өссө чаас аҥа-

ара кэпсэтэр үһүгүн» диэн илдьит кэллэ. Моникам барахсан туох эмит буолар түгэнигэр уоту бэйэтигэр ылынар курдук, хорсуннук быһаарыммыт этэ. Итинник, быһа эфири үлэһит бэйэтэ быһаарыы ылынан чаас аңаардыы уһаппыт түгэнэ урукку өттүгэр баара эбитэ дуу? Бука, суоҕа буолуо. Дьинэ, тэлэбиидэнньэ үлэтигэр бырагыраама сокуон буоллаҕа дии. Болдьоххор бүппэтэххинэ сангаран эрэр тылын аңаарыттан да АСК быһа баттаан кэбиһэр бырааптаах. Оннук буолуохтаах да буоллаҕа. Ол эрэри бу сырыыга сахабыт тылын туһугар бары ол сокуону кэспиппит. Сарсыныгар дириэктэрбит Николай Иннокентьевич да, салайааччыбыт Харлампий Назарович да сэмэлиир биир тылы эппэтэхтэрэ.

«Бастакы Бэрэсидьиэн». Ардыгар киһи хайдах да тумнан ааспат түгэnnэрэ баар буолаллар. Холобур, 2007 сыллаахха сэтinnьи 13 күнэ оптуорунньукка түбэспитэ, «Кэпсиэ» тахсар күнэ этэ. Кыбаарталлааҕы былааммын онгоро олорон өйдөөбүтүм, бу күн Михаил Ефимович Николаев 70 сааһын томточчу туолар эбит. Дьинэ, улахан дьон үбүлүөйдэригэр Правительство сакааһынан киинэлэр да, биэриилэр да уһуллааччылар. Оннук үлэҕэ салалтаҕа чугас, кини итэҕэлин талаанынан буолбатаҕына, толоругаһынан ылбыт суруналыыс тардыллар.

Михаил Ефимовичка сыһыаннаах мин тугу эмит онгоруохпун баҕарар этим. Сэтinnьи 13 күнүгэр тахсар биэриибэр ытыктыыр киһим туһунан тугу да этэн хаалбатым эмиэ сатаммат курдук этэ. Онон, ити күннээҕи биэриибин Баста-

кы Бэрэсидьиэнмитигэр аныырга санаммытым. Былааммын бигэргэтэллэригэр салалтабыттан (ол саҕана Руслан Васильев кэлбитэ) ким да, тугу да санарбатаҕа: бобуохтарын туттуммуттара буолуо, сэргиихтэрин – итини кинилэр соруудахтаабатах түгэннэрэ этэ.

Биллэн турар, ол күн Бастакы Бэрэсидьиэн олоҕун, үлэтин кэпсиир, аналлаах бөлөх үлэлээбит документальнай киинэтэ экранга тахсыбыта. Мин биэриим ол киинэни кытта «Сонуннарынан» быысаган тахсыахтааҕа. Биэрийбит үгэс курдук, уулуссаҕа түбэһиэх дьон этиилэриттэн саҕаламмыта. Онно: «Улахан, былыргы устуоруйалаах судаарыстыбалар бэрэсидьиэннэрэ 70-тан үөһэ саастаах дьон буолааччылар. Кыах биэрэллэрэ буоллар, мин Өрөспүүбүлүкэ салайааччытынан билигин да Михаил Ефимовиһы талыам этэ...» – диэн этиилэр кытта дуорайбыттара. Манна диэн эттэххэ, Россияҕа бу кэмнэ киин былаас регионнар салайааччыларын олохтоохтор бэйэлэрэ быыбардаан талар бырааптарын быһан, баарын туһунан тыйыстык биллэрбит, тыыны-быары ыкпыт кэмэ этэ. Ол киэһэ дьон-сэргэ бэйэтин Бастакы Бэрэсидьиэнин, суверенитет саха олоҕор суолтатын тугунан аһаҕастык уонна истинник кэпсэтэллэригэр кыах биэрэ сатаабытым.

«Саха сирэ омуктар харахтарынан». Билигин Дьокуускайга үөрэнэ, үлэлии кэлбит омуктары экранга таһаарыы сонун буолбатах, ол да үрдүнэн, кинилэр тахсыылары кэрөр мэлдьи сэргэх буолар. Оттон биһиги венгр уола Чоба Месароһы, кытай киһитэ, «Золотой дракон» ресто-

раны бастаан үлэлэппит Федоры, ФЭИ-гэ преподавателли
сылдыар японканы, СГУ устудьонката буолбут корейка-
ны, канадканы, саха тылын үөрэтэр элбэх оҕолоох немец
эр дьонун оҕолорунаан көрдөртөөн барбыппыт бастакы буо-
лан, төһөлөөх кэрэхсэбили үөскэппитин, күлүүнү-үөрүүнү
күөдьүппүтүн ийдүүбүн. Чоба самолету – «көтөр аал», би-
эдэрэни – «солуур», ньосканы – «хамыйах» диирэ уонна
«сахалар бэйэбит тыллаах эрэри тоҕо ону ситэри туттубак-
кытый» диэн сэмэлиир этэ. Омуктарбытыттан төттөрү үөр-
энэр түгэннэрбит бааллара киһини сөхтөрөр.

Оттон Федор биһиги дойдубут Кытайы кытта «тымныы
сэриитин» кэмигэр эдэркээн сылдьан кыраныыссаны туора-
абыт, Ньурба Маалыкайыгар өр кэмнэ сыылкаҕа олорбут,
онно ыал буолбут, оҕо төрөппүт киһи этэ. Кытайдары тылы
сүрдээх ылынымтыа омук диибит да, кини төһө эмит саха
тыатыгар, саха дьонун ортотугар саха кэргэннээх олорбут да
буоллар, сахалыы да, нууччалыы да олус мөлтөхтүк санара-
ра. Ыллыыр уонна хоһоон суруйар дьоһурдаабын иһин мин
киһини «дойдутун олус суохтуурттан атын тылы ылынан
быстыбатах айар талааннаах киһи эбит» дии санаабытым.

Федор икки кыыс оҕолоох. Улахана фортепианоҕа олус
үчүгэйдик оонньуур, аҕатынаан кытайдыы ырыаны толорон
иһитиннэрбиттэрэ. Кыра кыыс «Виртуозы Якутии» скрипач-
ката этэ, устар кэммитигэр ханна эрэ кэнсиэртии сылдыар
буолан кыайан кэлбэтэҕэ, аҕата онтон сүрдээбин хомойбута.
Мин ол киһини өйдөөн хаалбытым өссө биир түгэнтэн: ки-

ни Ленин төрөөбүт күнүгэр төрөөбүт күннээх, оттон саха кэргэнэ Мао Цзедун төрөөбүт күнүгэр сааһын бэлиэтиир. Дьэ дьикти дии. Кэргэнэ биэриигэ уһуллубатаҕа.

Саас сезоммутун түмүктүүрбүтүгэр бу дьылга көрдөрбүт ыалдьыттарбытын илдэ тыаҕа сынньана барааччыбыт, онно Федор ас бөҕөтүн дэлэччи тардан, сыал ытар саатын илдэ кэлэн биһигини чэччитэргэ үтүөкэн көмө буолан турардаах. Билигин кини Дьокуускайга көстүбэт, быһыыта, тапталлаах уонна ахтылҕаннаах дойдутугар төннүбүт.

Чобаны кэлин экранга таһааралларын түбэхэн көрдөхпүнэ, бииргэ төрөөбүт суруспун көрбүт тэнэ буолабын. Миигин кытта аан бастаан билсэригэр кини: «Сунтаарга бара сылдыахпын баҕарабын. Онно дьыннээх сахалар олоролор», – диэбитэ. Хайыай, сахалар тустарынан тахсыбыт бары литэрэтиирэни билсибит киһи буоллаҕа: Серошевскай «Якуты» диэн үлэтигэр дьыннээх сахалар ханна хаалбыттарын ыйбыт этэ дии.

Кини биһиэхэ киэһэ хойут уһулла кэлэригэр олус аччыктаабыт этэ, манна аһыыр сир баар дуо диэн ыйыппыта. Киэһэ хантан кэлиэй, буфеппыт хатаммыта ырааттаҕа дии. Быһа эфиргэ кэпсэтэ туран мин истэрбэр наһаа изиийилээхтик: «Сакалы ас үчүгэй наһаа. Арыылаах алаады үчүгэй. Чөчөгөйдөөх чэй үчүгэй», – диэхтээбитэ. Кини илин энгэр ханнык эрэ улууһугар ыалга олорон саха тылын үөрэппит этэ, онно ити астары сибүлээбит быһыылаах. Биһиги сарсыныгар дуу, өйүүнүгэр дуу киниэхэ Тарбахов астаабыт ала-

адытын кэһии ыппыпыт. 2015 сыллаахха Санкт-Петербурга сылдьан кинини көрсүбүтүм. Эмиэ кэпсэтэн «Саха санаата» диэн биэриибэр устубутум. Саха тылын олох умнубатах этэ уонна, үөрүөм иһин, ол кэһии алаадыны өйдүү сылдьар эбит этэ.

«Ураты дьоһурдаах дьон». Биирдэ Бааһынай ырыынагар сылдьаммын сахалыы харысхал бэлиэлэрин уонна туох эрэ оттору энин буруолатан-тараалатан атыылыы турар уһун баттахтаах хара бараан киһини көрбүтүм.

Бу атыһытым кини остуолугар чугаһаабыт, тугу эрэ сангарбыт дьону улахан баһайытык мөһөр эбит: «Тоҕо баһыыба диигин?! Махтал диэ!» «Тоҕо дорообо диигин?! Ити нууччалыы сангардын!» Мин испэр күлэ да, сөҕө да санаатым: «Эчии, оттон атыыластыннар эрэ этэ, тоҕо да кинилэр хайдах сангаралларыгар кыһалынна?» Чугаһаан көрбүтүм, сахалыы сөптөөхтүк сангарарга (кини санаатыгар) таблицалары онортообут, онтун үөрэх пособиетын курдук быаҕа ыйаталаабыт уонна, кырдык, атыытыгар буолбакка, ордук кинилиин кэпсэтэр дьон тылларыгар иннэ, болҕомтотун уура турар эбит. Мин чочумча ону кэтээн көрөн бараммын, хайдах эрэ бу киһини ытыктыах санаам кэллэ: «Көр, саха тылын туһугар көлөһүн-балаһын алла бу кыһалла турдаҕын! Киниэхэ маны гын диэн ким да соруудахтаабатах, бэйэтэ ис санаатыттан ытык изһин курдук саха тылын соһотоһун да буоллар, туругурдарга туруммут!» Аны сир шарын уруһуйдаабыт, онно материктар үүт-үкчү киһи турарын курдук көрдөрүл-

лүбүттэр. Төбөтө – хотугу полюс. Инигэр – Кытай түбэхэр. Эр киһи ууһатар уоргана – Индия акыйаанна үтэн киирбит тумус арыта. Илиилээх, атахтаах. Саха сирэ буоллабына – бу сир киһи сүрэхэ эбит!

– Киһи илиитэ-атаҕа суох олоруон сөп. Оттон сүрэхэ тохтоото да – бүтэр! Онон аан дойду барыта биһиги Сахабыт сирэ чөл буоларыгар кыһаныхтаах. Биһиги Өлүөнэ өрүспүт – сүрэх хорук тымыра. Кини киртийэрэ, сүһүрэрэ, бохсуллара сүрэххэ хаан эргиирин бохсубукка тэннээх! – Харатаала ким эрэ кинини утары мөккүһэрин курдук, кыйыттан кэлэ-кэлэ, дорҕоонноохтук сангарар.

– Бу этэ-санара тураргын тэлэбиһиһэргэ тахсан кэпсиэн этэ дуу? – мин өр соҕус тугу эрэ көрдөҕө буолан туран иһиллээн бараммын, атыыһыттан ыйытабын.

– Ээ... Ону ханна?

– Оттон мин ынгырыахпын сөп ээ, тэлэбиһиһэргэ.

Итинник Харатааланы кытта билсэн турабын. Кини, Нам Хамаҕаттатыттан кэлэн атыылыыр, ырыынактарга көһө сылдьан турааччыбын, хаһан баҕарар булуоххутун сөп диэбитэ.

Мин хас да ый кини тахсыан сөптөөх биэриитигэр дьүөрэлэхэр кэпсээннэри хомуйдум. Кэбээйиттэн этитиилээх батас туһунан дыкти номохтоох дьон кэлэ сырыттылар, ол батас хаартыскатын аҕалбыттар. Кинилэри (учуутал уонна үөрэнээччилэр этэ) сюжетка уһуллубут. Батас туһунан суруйан, үөрэнээччилэр ханнык эрэ конференцияҕа кыттыбыттар. Бу батас туһуттан элбэх киһи суорума суолламмыт эбит. Аны

батаһы батаһы анһылан турар тиититтэн сыбарытан, атын сиргэ уурдахтарына, ол турбут сиригэр төннөн хаалбыт буолар үһү. Дьэ, киһи эрэ итэҕэйиэ суоһун курдук. Ол эрэри бүтүн дэриэбинэ дьоно ол батаһы дьиэтигэр ажалбыт күөгэйэр күнүгэр сылдьар учуутал уол тибитүнэн могуогурбутун, о.д.а. батаһы кытта ситимнээх дьикти түгэннэри мэктиэлиир эбиттэр.

Өссө биир «туохтаахпын эрэ» диир киһи көһүннэ. Санаабар, Харатаалабын сүрүн ыалдыт гынан ынгарар, таһаарар кэмим тоһоосто. Устудьоннарбын ырынакка кинини көрдөтө ыттым. Оһолор куорат бары ырынагын кэрийбиттэр, ханна да суох үһү. Дьонтон ыйыппыттарын:

«Оннук киһи баара да, көстүбэтэҕэ ыраатта», – диэбиттэр. Мин киһим олоһор сирин эппитин арыгыча өйдөөммүн, Нам Хамафаттатын дьаһалтатыгар эрийдим. «Оннук киһи баар» диэн буолла. Болдьоммут күнгэ Харатаала кэллэ. Ыалдыппыт өссө бэйэтин кэмигэр Нам училищетын бүтэрбит идэлээх ойууһут эбит. Хас да этитиилээх ойууларын ажалбыт, таһаһын-сабын ойуун киэнигэр чугаһатан, оностубут. Ити Харатаала бар дьон иннигэр бастакы киэнник тахсыта этэ.

Оо, ол кини ойууларын, көрдөрө-көрдөрө, кэпсээбитин кэнниттэн ынгарыа уйатын тоһо таппыт курдук буолбата дуо? Билинҥи дьон, ыал ис туруктарыгар илдьэ сылдьар, улаханник саһарбат кыһалжалара хантан-туохтан төрүттэммиттэрин, Айыылар, Өбүгэлэр онно туох ыйыыны биэрэлл-

эрин туһунан тус көрүүлэрин ыалдытым дьиэк киллэрбэт-
тии олус итэбэтиилээхтик этитэлээн кэбистэ.

Туох кистэлэ кэлиэй, ордук араллааннаах тоҕус уонус сыл-
ларга, ийэлэр үөскээбит оҕо олоҕун ис иһигэр эрдэбинэ
быспыт аныыллара элбэх буоллаҕа. Харатаала этэринэн, бу
оҕолор хоргуттут куттара үөһэ да, аллара да барбакка, ий-
элэрин буолбакка, айбыттарын булан, аҕаларын иһигэр кии-
рэн, кини кутун-сүрүн үрэйээччи буолар эбиттэр. «Өйдөөн
эрэ, эһиги эрдэргит хаһан, ханнык түгэнтэн иһэр-аһыыр бу-
олбуттарай, куһаҕан дьаллыкка ылларан тосту-туора быһы-
ыланан барбыттарай?!» – ыалдытым экран нөнгүө сүрэхтэ-
ригэр астара түспүт дьахталлары тобулута көрөргө дылы гы-
нар.

– Оттон ол онгоһулан хаалбыт аныы иэстэбилэ хайдах
эмит сымнатыллар, көннөрүллэр кыахтаах дуо? – мин өй бу-
лан, ыйытабын.

– Мас олордуюхтаахтар. Син биир кэрдиллиэхтээх сирт-
эн – ордук тэлэгирээп ситимин анныгар үүммүт мастартан
биэстээх оҕоттон уһуна суох маһы түөрэн аҕалан, түһэттэ-
риллит оҕо ахсаанынан олордуюхтаахтар...

Өскө ол биэри кэнниттэн Саха сиригэр үрдүнэн мас оло-
дуута элбээбит буоллаҕына – махталлаах. Ол эрэри... Ол
эрээри дииргэ тийэбин, итинник хайысхаҕа киһи олус сэ-
рэхтээхтик сыһыаннаһахтаах эбит. Мин ураты дьоһурда-
ах дьону кинилэр хас биирдии этиилэрин, көрүүлэрин кыт-
та сөбүлэхэр буоламмын таһаартыыр буолбатах этим. «Бу

курдук санаалаах, дьобурдаах дьон эмиэ баар. Кинилэр санааларын биһиги истэр, оттон кинилэр бэйэлэрин көрүүлэрин кэпсиир бырааптаахтар», – диэн этэrim. Онтум баара, суруналыыс бэйэтэ да билбэтинэн, киэнник иһитиннэри тэрилин нөнгүө өйдөрө-санаалара бөбөргүү илик дьон кутугар-сүрүгэр сыһа өйдөбүл олохсуйарыгар күүскэ көмөлөһөн кэбиһиэн сөп эбит. Итэбэлбит биир сүрүннэ киирэ илик кэмэ буолан, Харатаала да, атын да итинник дьарыктаах дьон, айылбалара хайдах этэринэн дьайаллар. Ону дьон олус кэбэбэстик ылынар, эмиэ итэбэлин сүннүүн билбэт буолан. Холобур, мин ити ынгырыылаах ыалдытым кэнники өссө сайдан, «соргу» диэн саха дьоллоох тылын, өйдөбүлүн туттуллууттан таһаара сыста. Аны били батас туһунан кэпсээни биһиэхэ ажаларга сыһыаннаах киһи кыс-хаар ортото дьиэтэ умайан, күл-көмөр үрдүгэр туран хаалбытын туһунан сурах кэлбитэ (төһө дьынгнээбин билбэтим).

Ол иһин мин итэбэлбит биир сүрүннэ киириэн, халбаннаабат тирэбин булуон баһарабын. Ол туһуттан айылбалалаах дьоммут иллээх түһүлгэни төрүттээн, сүбэлэрин холбоон, норуоттарын туһугар дьоллоох-соргулаах суолу арыйар ытык үөрэби айыахтарын, сиэри-туому бигэргэтиэхтэрин баһарабын.

«Саха үлэһит омок дуо?». Урут, сэбиэскэй саһана, хаһыакка, араадыйаһа, тэлэбииһэргэ инники күөннэ үлэһит киһи тутуллара. Ол суруналыыстартан буолбатах, ордук үөһэттэн ирдэбил, хайысха баарыттан тутулуктаах эбит.

Сэбиэскэй кэм, хайдабын да иһин, «үлэһит киһи былааһа» диэн этэ, онтун да быһыытынан чэрдээх илиилээх киһини уруйдууру-айхаллыыры ирдирэ. 90-с сылларга, мин суруналыыстыка аартыгар санга үктэнэр кэммэр, үлэһит киһи мэтириэтин айар олус уустук буолбута. Тоҕо диэтэххэ, дойду олоҕо айгыраан, үлүскэннээх үлэ-хамнас мэлийбитэ, үлэһит киһи ханна эрэ ситиһиилэнэрэ, ол туһунан кэпсиэн-көрдөрүүн баҕарар санаата үөдүйэрэ отой суох буолбут кэмэ этэ. Онон, кэпсиир-көрдөрөр тэрилтэлэр үлэлэрин сүрүн ис хоһоонугар төрүт култуура, спорт, искусство, социальнай кыһалҕалар тоҕо анһан киирбиттэрэ уонна хойукка диэри иһитиннэри кураанахсыйбыт салгынын аһаардасты толорбуттара.

Мин итини суруналыыстыка итэҕэһин курдук саныырым уонна Сунтаарга да үлэлии сылдьан, Дьокуускайга даҕаны, үлэһит киһини дьоруой гынан таһаарар түгэн тосхойдобуна, олус үөрэrim. Ол эрэри оннук түгэн биирдэ эмит тосхойоро. Дьэ ити мин испэр иитийэхтии сылдыбыт санаабын уот харахха этэр киһи көстүбүтэ! Арай мобильникпар билбэт нүөмэрбиттэн эрийдилэр. Тоҕо эрэ ыллым. Сунтаарды «ыллыыр» санга иһиллэр:

– Ити суруналыыстар эһиги мэлдьи ырыаны-тойугу, ыһыаҕы, ол-бу күрэхтэһиини көрдөрөн тахсабыт дии. Оттон саха үлэлии турарын тоҕо биирдэ да көрдөрбөккүтүй?

– Оттон ыйан биэр ээ, ханна баалларый, үлэлии турар сахалар? – кистээбэккэ эттэххэ, «дьэ эмиэ биир куолуһут

көһүннэ» дии санаабытым.

– Ону этээрибин эрийэбин дии. Нүөмэргин нэһиилэ бул-
лум. Мин саха эдэр уолаттарын тутууга үлэлэтэбин. Биһиги
ыччаппыт ханнык да омуктан итэҕэһэ суох, өссө ордук үлэ-
лиир кыахтаах...

Ити тутааччы-предприниматель Уйбаан Александров этэ.
Мин биэриим былааныгар сотору кэминэн иллэн миэстэ су-
ох.

– Чэ, ый курдугынан эрийээринг эрэ, иккис кыбаартал бы-
лааныгар туруоруоҕум, – диэтим.

Ол курдук сайын саҕаланыыта саха тутааччыларын эйг-
элэригэр киирэн, кинилэр кырата суох кыһалжаларын, ону
тэнэ кырата суох ситиһиилэрин туһунан «Кэпсиэҕэ» кэпси-
ир, көрдөрөр кыахтаммытым. Таас тутууларга кэлии дьон
үлэлииллэрин бары көрө-истэ сылдыабыт. Буолуохтаабын да
курдук ылынабыт. Ол гынан баран, саха тутааччылара даҕа-
ны бу эйгэҕэ төһө баҕарар үлэлиир кыахтаммыттарыгар мин
итэҕэйбитим. Арай кинилэри түбүгэ элбэх эрэри харчы-
та аҕыйах үлэлэргэ үтүрүйбэттэрэ, «түгүннэри аукционнар»
түмүктэринэн, үптээх-харчылаах тутуулартан матарбаттара
эбитэ буоллар...

Быһа эфиргэ тахсарбытыгар тутуу министерствотыттан
киһи кэлэрин туруорса сатаабытым. Сахалыы сатаан санга-
рар киһи суоҕунан элбэхтик «футболлаһан» баран, Ильин
диэн киһини сорудахтаабыттара кэлиэх буолан баран, тоҕо
эрэ кэлбэтэҕэ. Сюжеттарым олус үчүгэйдик онгоһуллубутта-

ра: эдэргээн саха уолаттара, дьээбэлээхтик кэпсэтэ-кэпсэтэ, көхтөөх баҕайытык мас дьиэни тутта сылдьаллар. «Сирдэ-эхпит буоллар, наһаа үчүгэй коттедж туттан бараммыт кэргэн ылыа этибит», – диэн сырдык ыралаахтар.

Иккис сюжетым «Сахалар – таас тутууга» диэн этэ. Куорат тутууларын кэрийэ сылдьан устубуппут, хас да саха тутууччыларын биригээдэлэригэр түбэспиппит. Тутууччылар, быһыта, сынньаланга олоро түһэр кэмнэригэр ону-маны кэпсэтэр буолан, тыллара сытыыламмат, сөптөөхтүк ыйаммыт соҕус дьон эбит дии санаабытым. Ханнык баҕарар ыйытыыга сангата суох хаалбаттар, дьээбэлээх-хооболоох да эбиттэр этэ. «Ленскэй ууга барбытыгар санга дьиэ бөҕөтүн туттуппут дии, быйыл Ытык Күөл ууга барбытыгар тоҕо ким да айдаарбатый, тоҕо элбэх тутуу онно ытыллыбатый?» – диэн бэйэбин доппуруостаан ыксаппыттара. «Таас тутууга киһи ылбычча сатаабат, мындыр буолууну эрэйэр үлэ тоҕо эрэ бүтэһигэр биһиэхэ эргийэн кэлбит буолар дии. Холобур, остуолбалары туруору ууран таһаарар үлэ. Оттон тэлгэтии эһин курдук судургу үлэ кэлиилэргэ тиксэр дии. Тоҕо?» Мин ити ыйытыыларга кыайан хоруйдаабаппын билэллэр уонна соруйан итинник ыйытан тургутан көрөн баран, бэйэлэрэ быһааран киирэн бараллар.

Ити кэмгэ мин санга дьиэбэр көһөн олорор этим. Бир сарсыарда эрдэ баҕайы тастан кэлэн балкоммун онгорон тингийэн-тангыйан барбыттарыттан уһуктан кэлиим. Балкоммуттан сахалыы санга иһиллэр, туттуу-хаптыы, тыас-уус

бөжө. Салгыы төрдүс этээскэ тахсыбыттарын көрбүтүм уонна Александров «балконнары онорууга саха уолаттара ылсан сылдыаллар» диэбитин өйдөөн кэлбитим. Тутууга үлэ итинник үллэһиллэр эбитин урут хантан билиэмий?

Мин итини тоҕо кэпсиибиний? Ханнык баҕарар суруналыыс түбэхэ түһэн суруйбут, көрдөрбүт дьоруойдардаах. Ханнык эрэ тэрилтэ кыһалжаларын сырдаппыт, ис иһигэр киирэн кинилэр үлэлэрин ымпыгын-чымпыгын да үөрэппитэ элбэх буолар.

Мин итини «Кэпсиэ» кэнниттэн дьорууйум олоҕо санга таһымна тахсыбытын иһин суруйабын. Арай Уйбаан: «Мин олоҕум, дьинэ, олус ураты ээ. Толору кэпсиир, суруйар буоллар, элбэх ыччакка үөрэх да буолуо этэ. Оҕо сылдьан үчүгэй үөрэнээччи буолбатах этим. Атаҕа суох аҕабар көмөлөһөн тыа киһитин хара үлэтигэр күүскэ эриллэн улааппытым. Ол кэммин ат сүүрдээччи оҕо буола сылдыбытым сүрдээбин киэргэппитэ. Саха атыгар тапталбын хайдах этиэхпин, кэпсиэхпин билбэппин. Санга киһи-хара буолан иһэммин, биир түгэнтэн тэһииркээн дьэллик баран бырадыагалыы да сылдыбытым. Тоҕо эрэ култуурунай-сырдатар училищеҕа киирэн, кэтэхтэн үөрэнэн бүтэрбитим. Арыгыны да амсайбытым. Онтон сылгыга өр умсугуйан үлэлээбитим. «Элгээйи» сопхуос ыһыллан, үллэстии буолбутугар санаам түспүтэ аҕай. Онтон хас да буолан күүспүтүн түмэн, коммерция суолунан дөбөҥнүк барбыт, Москваҕа кытта маҕаһыыннана сылдыбыт кэмнээх этибит. Массыына сүүр-

дэн аҗалыынан эмиэ дьарыктана сылдьыбытым. Ол тухары барыта мүччүргэннээх сырыы, биир уол оҕо ханна төрөөн өлбөтөҕөй, биир сымыыт ханна сытыйбатаҕай, диэх курдук. Кэнники бу куоракка кэлиэхпиттэн мас тутуунан дьарыктанан бардым, санаам наһаа сытар үлэтэ буолан, дьоллоох курдук сананабын... Эн итини кэпсээтэхпинэ суруйуон суоҕа дуо?» – диэн олох миэхэ эриллэн хаалла.

– Айыкка! Бэйэм да санааларбын, иэһиилэрбин тигэр солом суох. Ол эн хаста милииссийэҕэ түбэспиккин суруйарбар кинилэр погоннарыттан саҕалаан хаайыы иһэ хайдах буоларыгар тийэ билиэхтээхпин. Оччоҕо эрэ итэҕэтиилээх айымны тахсар. Үлэтэ бэрт дии!

– Оттон мин барытын кэпсиэм ээ...

– Ээ, оттон ону бэйэн суруйдааххына хайдаҕый?

Киһиэхэ «кыра да наада» диэн этии диринг ис хоһоонноох. Ардыгар биир этиинэн өй-санаа уган биэри, киһи бэйэтигэр эрэлин уһугуннарыы олох саҕа долгуна түллэн сайдарыгар олугу уурар. Сотору буолбатаҕа, Уйбаан Александров «Дьолгун туораттан көрдөөмө» диэн сэһэн дуу, арамаан дуу саҕаланыытын суруйбут тэтэрээтин туппутунан миэхэ кэлбитэ. Хайдах да кылгас кэпсээн буолбатах, 50-с сыллардаахха төрөөн, саҕа үйэҕэ үктэнэригэр олох бары кэрдийстэрин ааспыт саха эр киһитин олоҕо түөрэ ойууланыахтаах улахан жанрга ылсыы кизбэ бэлиэтэммит этэ. Биллэн турар, грамматикатыгар да, тылы туттууга да улахан эрдээксийэни эрэйэр үлэ этэ эрэри, кэпсээн ис хоһооно уонна санааны

этэр истиилэ кэрэхсэбиллээхтэринэн, киһини умсугутар айымньы тахсыах кэрингнээбэ.

– Бу эн илиигинэн суруйбуккун ким эрдээксийэлээн ньаҕайды олоруой. Суруйуом диэн санаабын уурбут буоллаххына, компьютерга бэчээттииргэ үөрэннэххинэ табыллар... – диэбитим.

Суруйааччым олох сотору ноутбук кыбынан кэллэ, хайы-үйэбэ бэчээттииргэ үөрэммит. Ол ноутбугун үрдүгэр айымньы хас да баһын эрдээксийэлээн биэрдим. «Мантым кинигэ буолан тахсыан баҕарабын. Өссө мас тутуу туһунан эмиэ кинигэ бэлэмниэхпин баҕарабын...» «Сурунаалларга илдьэн көрдөрүүххүн, баҕар, бэчээттиэхтэрэ», – диибин. Салгыы дьоруойум бэйэтэ суолун солонон, хаһыаттарга, сурунаалларга ыстатыйалары уонна айымньытыттан эмиэ бэчээттэтэн барда. Айымньыта бастаан тахсарыгар мин киириитыл суруйбутум.

Ыстатыйаларыгар тутуу эйгэтигэр баар быһыыны-майгыны сымната сатаабакка, хайдах баарынан суруйар, ол иһин бастаан сонурҕаан бэчээттээн иһэн, сахалы судаарыстыбаннай биир хаһыаттаахпыт кинини таһаарбат буолбута. «Ким эрэ бэчээттиирин – бэчээттээбэтин кэтиир эрэйэ бэрт эбит. Кырдык, ити санааларбынан кинигэ таһаарыһыбын», – диэн этиилээх аны кэллэ. «Кинигэ бэлэмниир уһууктаах үлэ уонна ол биир таһаарыынан бүтэр. Санааларын сыры ахсын эбиллэн иһэллэрин быһыытынан, сурунаал ордук буолуо», – диэтим. Ити саҕана ылсыбытын хайаан да то-

лороругар эрэнэр буолбут кэмим.

Мин Сунтаарга компьютерга тангыллар бастакы хаһыаты кылаабынай редактордаан таһаара сылдыбытым. Онно саҕалыырбытыгар хаһыат үлэһиттэрэ: «Бэчээт суруналыыстыката диэн тэлэбииһэргэ санара олорор буолбатах», – диэн мин кыайыа суохпун быһа этэр бадахтаан элбэхтик санарбыттара. Ол эрэри «Сунтаар сулуһа» хаһыаппыт олус тахсыылаах буолбута, бар дьонго бэркэ сэргэппитэ, оттон миехэ үлэ сүнгэн үөрүүһүн уонна үөрүүтүн бэлэхтээбитэ. Билигин да хаһыат, бэчээт үлэтин санаам кыайа-хото тутар. Онон Уйбаан Александровка «Тиэргэн» диэн сурунаала тахсарыгар күүс-көмө буолбутум. Сирэйигэр «Дьиэлээх киһи – дьоллоох киһи» диэн этиини кынаттыыр тыл – девиз курдук суруйбуппут. Тутуу үлэтигэр сыһыаннаах рубрикалары толкуйдаспытым.

Ханнык баҕарар сурунаалы хаартыска тыыннаах онорор. Үлэ-хамнас туһунан сурунаал – килэбэчигэс тастаах сурунааллартан уратыта биллэр. Манна уотунан-күөһүнэн кииргэтэн устар, кэрэ көстүүнү айар аналлаах фотограф буолбакка (кыах баар буоллабына, оннук киһи баара үчүгэй бөҕө этэ), үлэ ис хоһоонун билэр, ону ымпыктаан-чымпыктаан сатаан түһэрэр фотограф үлэлиэхтээх. Александров сурунаалыгар бэйэтэ фотографтыырыгар тийбитэ. Кэнники үчүгэй хаартыскалары таһаарар буолбут.

Бу сурунаал тахсыта мин базальт собуотун дириэктэрэ, Ил Түмэн дьокутаата, тыйыс тымныылаах дойдуга сылаас

дьиэ тутуутун туругурда сылдыбыт Егор Петрович Жирков-ка үлэни-хамнаһы сырдатар сурунаалланыаххытын сөп диэн этии киллэрэрбэр төрүүт буолбута. «Сылаас дьиэ» сурунаалы бэйэм редактордаан таһаарбытым, баҕам хоту саха үлэһит омук буоларын бигэргэтэр үтүө дьыалаҕа кыттыспытым. «Тиэргэн» даҕаны, «Сылаас дьиэ» даҕаны тутуу эйгэтигэр биллэр, бар дьонго туһалаахтарынан биһирэнэр, ситими быспакка бэчээт ырыынагар тахса турар сурунааллар буола сылдыбыттара. «Тиэргэн» тохтуу-тохтуу билигин да тахсар.

2013 сыллаах сайын Ил Түмэн дьокутааттарын быыбарыгар Уйбаан Александров Сунтаардаабы биир мандааттаах уокуруктан дьокутаакка хандыдаат быһыытынан туран, миигин өссө төгүл соһуппута. Итинник дьон бэлиитикэҕэ чугаһыллара сөп, хайаан да бэйэлэрэ дьокутаат эбэтэр чунообунньук буолан барбаталлар, ол дьон эйгэлэригэр киирэн, санааларын, толкуйдарын тиэрдэр кыахтаналлара биһиги олохпут салаллыытыгар үчүгэйтэн атыны аҕалбатыгар эрэнэбин. Билигин кини күтүүт буолан олорор Намыгар уонна төрөөбүт-үөскээбит Элгээйитигэр оҕуруот аһын үүннэрэр бөдөн хаһаайыстыбалары салайар, үлэ холобурун, үлэ умсулҕанын үүнэр ыччакка инэрэр, сатабылын тиэрдэр сурунаалы, кинигэни бэйэтэ көрөн-истэн таһаарар. Кини онтон да атын былаана элбэх: ат сүүрдээччи уол туһунан киинэ уһуллуута, саха сылгытын туһунан сокуону байытыы, «Дьолгун туораттан көрдөөмө» арамааны бүтэрии...

«Күлүк өнө». «Дьолу туораттан көрдүүр» дьон бааллар ээ. Биһиги бастакы биэриилэрбиттэн биирдэстэрэ дьол туһунан өйдөбүлгэ анаммыта. Дьон үксэ дьол туһунан туох санаалааҕа биллэр. Ол иһин дьон санаатын ыйыталаһа (опрос) барар эдэр доҕотторбор (ол күн миэхэ Марианна Тарасова көмөлөспүтүн чопчу өйдүүбүн): «Туймаада» маҕаһыын таһыгар наһаа элбэх саха буомжалара сылдыаллар. Олортон кытаатан ыйыта сатаан эрэ. Бука, дьол туһунан атыны ол дьон этиэхтэрэ...» – диэбитим. Дьэ доҕоор, сирэйэ-хараҕа буорайбыт биир киһи эдэр кыыс ыйытытыгар: «Биэс солкуобайда аҕал эрэ. Оччоҕо мин дьоллонуом...» – диэбит. Ол киһибитин туох да киэргэтиитэ суох хайдах баарынан биэриибитигэр киллэрбиһпит.

Ити кэнниттэн мин хаста да ол олох күлүк өттүгэр сылдыааччылары биэриим далыгар киллэрэн, көрдөрбүтүм. Кинилэр бэйэлэрин тустарынан эрэйдээх-буруйдаах кэпсээннэрэ, олохторугар билбит бары иэдээннэрэ диринник «бэчээттэнэн» хаалбыт сирэйдэрэ мин өйбөр-санаабар билигин да дөрүн-дөрүн күөрэйдэн кэлэллэр. Биир «оҕобун ыраактан уоран көрөөччүбүн, киниэхэ ийэн өлбүтэ диэн эппиттэрэ», – диир дьахтар баара; биир английскай тыл учуутала, кыбартыыраны кытта ситимнээх аферистарга түбэхэн үс хостоох таас дьиэтиттэн уулуссаҕа үүрүллүбүт дьахтар баара; биир сахата да – омуга да, тыллааҕа да – тыла суоҕа да, өйдөөҕө да – өйө суоҕа да биллибэт, санга таһааран иһитиннэрбэккэ ньимийэн баран сылдыар эмээхсин баара...

Биир эдэрчи киһи мин кэпсээбэтэхпинэ ким кэпсиэй диэ-
биттии онгостон олорон «тыаҕа үлэ суох, үлэ баара буоллар,
бачча элбэх киһи манньк сылдыа суох этэ» диэн ис хоһоон-
ноон чобуо баҕайытык тыл эппитэ, ыйытыыларбытыгар хо-
руйдаабыта. Арай ол интервьюну көрдөрбүппүт сарсыныгар
дээллик сылдыааччылар быстах хонон ааһар дьиэлэрин ди-
риэктэрэ эрийэр:

– Көр, били эһиэхэ кэпсээбит киһибитин милииссийэл-
эр кэлэн тутан бардылар. Икки сыл көрдөбүлгэ сылдыбыт
киһи эбит. Улахан урууга кыттыгастаах үһү...

– Оо, – диибин, – милииссийэлэр эмиэ тэлэбиһһэр көрөл-
лөр эбит дуу? Оттон ол уорбутуттан тугу да ингэриммитэ
көстүбэт этэ дии...

– Оннук ээ. Киһи буруйу онгорбутугар хоруйдуохтаах эр-
ээри, хайдах эрэ бэйэм хоһоһом буолан дуу, аһына санаатым
ээ, – дириэктэр, үкчү мин ол түгэнгэ тугу саныы турарбын
бигэргэппиттии, этэр.

Оннук буолар ээ. Хайдах эрэ эн биэриигэр ыалдьыттаан
ааспыт киһи хайаан да үчүгэй буолуон баҕарабын. Туохха
эмэ түбэспит сураҕа иһилиннэбинэ, курутуяа саныыгын...

«Ньургунун ыһыаҕа». Тэлэбиидэнньэ уонна араадьыйа
дьиэтэ урут төһө да үс эрэ этээстэннэр, быттыга-хонноҕо
ордук элбэх, ылбычча киһи муммакка, мунаарбакка санаа-
быт сиригэр тийбэт дьиэтэ этэ. Биһигини, «кэпсиэлэри»,
араадьыйа дьиэтигэр туоруур холлоҕоһу, «кыһынгы саады»
ааһа баран, уһуннук түһэн-тахсан тийэр ыраах баҕайы түг-

эх хоско олохтообуттара. Омос санаатахха, «атах-бытах» үл-
эһит оннук хоспоххо тиксиэхтээх курдук. «Куһаҕаннык са-
наабат инигит? Бу урукку телерадиокомитет эрдэхпитинэ
мунутуур тойоммут-хотуммут олорон ааспыт кэбиниеттэрэ
этэ. Улаханньк толлон, бэйэ бодобутун тардынан киирэр хо-
спут этэ», – диэбитэ Николай Иннокентьевич. Ол эрэри ити
кэбиниеппит миэхэ олус табыгастаах хос буолбутун бэлиэти-
эхтээхпин.

«Кэпсиэ» экранга тахсан, көрөөччүгэ биһирэтэн истэбин
айы, миигин кытта билсиэхтэрин, тугу эмэ кэпсиэхтэрин
бағалаахтар олус элбээн барбыттара. Хас биирдиилэрин кыт-
та кэпсэттэхпинэ, миэхэ үлэлиирбэр чаас да хаалыа суох
курдук этэ. Ити, бастакы көрүүгэ, оннук улахан моһуок бу-
олбатах курдук эрэри, үлэһит киһиэхэ син биир иһэ истэ-
эх кыһалҕа буолар. Ол кыһалҕаттан биһиги хоспутугар тий-
эр суол мунааҕа быыһаабыт эбит. Дьон ыйдара-ыйдара кэл-
эн иһэн син биир булбакка, төннөн хаалбыт түгэnnэрэ элб-
эбин кэнники хас да оннук кэпсээннээх дьонго «тутуллам-
мын» билэбин. Кэбиниеппит оннук чиески сиргэ турарынан
туһанан, ардыгар мин онно хоно хаалааччыбын... Ол саға-
на дьиэм диэн «Холбос» уопсайын биир хоһо, онно кыр-
гыттарбын кытта үһүөн олоробут, утуйарбытыгар кыараҕас-
пыт. Мин «Күөх ньургунун» сэхэммин оннук, үлэбэр утуяа
сылдьан суруйан бүтэрбитим. Олус солото суох буолан, дьи-
эм суоҕуттан улаханньк санаарҕаабакка да ол кэми аһарбыт
эбиппин. Хайдах эрэ күлүүлээх-оонньуулаах, мүччүргэн-

нээх түгэнгэ түбэһэн сылдьардыы, күүрээннээхтик уонна үөрэ-көтө олорбутум.

Саас этэ. Ньюргуһун туһунан биэри бэлэмниибин. Ырыаһыт, хоһоонньут ыалдьыттардаахпын, «Хара сир устун...» ырыа ааптардарын кытта мыраанга уһуллубут сюжеттаахпын, устуудьуйаҕа остуолбар биир иһиккэ араҕас ньургуһун дьөрбөтө, биир иһиккэ Сунтаартан сөмөлүөтүнэн кэлиэхтээх күөх ньургуһун дьөрбөтө туруохтаахтар. Барыта бэлэм курдук да, туох эрэ сиппэтэбин сүрөҕүм таайар: ньургуһун туһунан өссө туох эрэ дыкти, ураты кэпсээн баар буолуохтаах... Дьэ оннук сиппэтэх санаалаах олордохпуна, ааны тонгсуйдулар. Тыый, ким булан кэллэҕэй? Арай биир эдэр дьахтар киирэн кэллэ: «Уо, дьэ булум ээ! Эрэийинэн киһи булан кэлэр сиригэр олорор эбиккит... Көр, быйыл мыраанга хаһаангытааҕар да элбэх ньургуһун үүммүт. Дьонум Хатын Үрэххэ олороллор: ийэм сааһыран баран холбоспут кэргэниниин. Ол кэргэнэ уус идэлээх. Ньюргуһун манньк хойуутук үүммүтүн бэлиэтээн ыалларын ыңыран «Ньюргуһун ыһыаҕа» диэни тэрийэн ыыттылар...»

– Эн эрэ миэхэ итэҕэс этин...

– ???

– Эн курдук киһини кэтэһэн олорбутум ээ, – күлэбин.

Итини тоҕо суруйарым буолла? Хайдах эрэ өйбөр хаалан хаалбыт: хоспут, ньургуһун, соһуччу киирэн кэлбит эдэр дьахтар уонна Хатын Үрэх мыраанын бүрүйэ үүммүт араҕас ньургуһун тыалтан долгуннаан ылар намчы көбүөрэ,

сааһыран иһэн дьоллорун булбут эр киһилээх дьахтар олоҕу уруйдаан ыспыт ураты ыһыахтара...

«Күһүңгү киһи күлбүтүнэн». Айар талаан диэн айымньыны эрэ айар күүс буолбатах. Олоххо көрсөр атын да түгэннэргэ ол ис кыаххар угуллубут күүскүн уһугуннарарга, туттарга тийэр түгэннэрин баар буолаллар.

Биирдэ миэхэ тиис онгорооччулар кэллилэр. Кинилэр тыа улуһуттан куоракка санардыы кэлбиттэр, ол да буоллар син кэбининтэ тэринэн, үлэлээн эрэр эбиттэр. Тиис онгорорго санга, Америкаҕа онһуллубут матырыйаалы туттар буолан эрэллэрин, ону дьонго кэпсээн көрдөрүүхтэрин баҕаралларын эттилэр. Мин тоҕо эрэ бу дьонго көмөлөһүөхпүн баҕардым. Быһаччы стоматология туһунан кэпсээтэхпитинэ, биллэн турар, «реклама» диэн бохсуллабыт. Санга атаҕар тура сатыыр тэрилтэ кырата суох харчыны төлүүрүгэр тийэр. Мин буоллаҕына көмөлөһүөхпүн баҕарбытым диэтим дии.

Толкуйдуубун. Тиис. Тиис быһаччы толорор туһатыттан ураты, киһи сэбэрэтин киэргэтэр аналлаах. Үчүгэй тиистээх киһи мичээрдээн сандаарыс гынарыттан ордук кэрэ көстүү туох баар үһү, бу олоххо? Оччоҕо тиис мичээри кытта биир ситим өйдөбүл буолар. Аны мичээри, стоматологияны уонна биһиги биэриибитин ситимниир тугу эрэ булан, айан таһарбыт киһи... Сахаҕа мичээр туһунан киэнник биллэр туох эмит этии дуу, ырыа-хоһоон дуу баар буолуохтаах. Кэбиниппит түннүгүнэн өнгөйөн турар хатыгнар саһарбыт сэбирдэхтэрэ мэник тыал таарыйбытыгар күн уотугар оонньо-

он күлүмүрдэһэн ыллылар... Күһүнгү киһи күлбүтүнэн! Бу сырыыга уулуссаҕа ыйытыларбытыгар дьону доппуру-остаабат эбиппит: бу сырыыга мин устудьоннарым кинилэри мичээрдээн көрдөрөллөрүгэр көрдөһөр эбиттэр! Биэри саҕаланыытыгар «Күһүнгү киһи күлбүтүнэн!» диэн күрэх онгорор эбиппит. Ол күрэххэ уһуллубут дьоммутун биэри ортотугар өссө биирдэ хатылаан көрдөрөбүт уонна түмүккэ саамай истинг, кэрэ мичээрдээх киһини быһаарабыт уонна бириийин – тийи эмтэтэргэ толуон бэлэхтиибит.

Итинник мичээр күрэһин идийэтэ үөскээн, стоматологиябытын ол быһыыгар «кистээн» олус табыллыбыт биэриини бэлэмнээн турабыт. «Кэпсиэҕэ» ыалдьыттаабыт дьоммун эбэтэр ханнык эрэ биэри үөскээбит төрүөтүн ардыгар итинник биир-биир ис сүрэхпиттэн истинник ахтан-санаан кэлэбин... Ардыгар, кырдык да, «Когда б вы знали, из какого сора Растут стихи, не ведая стыда...» диэн тыллардаах Анна Ахматова хоһоонун бигэргэтэр курдук буоларбыт. Арай «стихи» оннугар «передачи» диэхпит эбитэ буолуо.

«Кэпсиэ» сырдаппыт элбиих-элбэх хайысхаларыттан ахтылҕан курдук кылгастык санатан аһардахха, итинник.

7. ОҢОЛОРДУУН КЭПСЭТИИ – УУСТУК СОРУК

Киһи «тылын сүөрэргэ», «хоммут уоһун хоннорорго» би-
ир эрэллээх албаһынан кини оҕо сааһын туһунан, оҕо сылды-
ан ханнык оонньоулары оонньообутун, ким буолуон баҕар-
бытын туһунан ыйытыы буолар. Дьэ, бу ыйытыыны биэрд-
эххэ, ыалдыт киниэхэ туһаайыллыбыт камералары умнар,
долгуйбута аһарга дылы буолар. Элбэх киһини кытта кэп-
сэтэн ааспыт буоламмын, киһи оҕо сылдьан кырдык, ула-
аттаҕына ким буолуохтааҕын оонньоур эбит дуу, диэн тү-
мүккэ кэлэн сылдыабын. Холобур, Ил Түмэн хас да төгүл-
лээх дьокутаата, Судаарыстыбаннай Мунньах солбуйааччы Андрей Кривошапкин оҕо сылдьан өрүс таастарын дьон онор-
тоон, кэккэлэччи олордуталаан, мэлдьи «мунньахтатан» тах-
сар эбит. Артыыс аналламмыт дьон үксүгэр тангас быыгы
сцена быыга оностон, онтуларын аһар-сабар эбиттэр, соҕо-
тобун да сылдьан өйдөрүгэр баар «көрөөччүлэригэр» ана-
ан ыллыыр-туойар эбиттэр. Биир медик ыалдытым уулаах
испирийинэн куукуланы укуоллуу сатаан баран, сыттыгы
киһи этигэр маарыннатан «укуоллаан» ийэтиттэн мөбүллэ-
рин кэпсээн күллэрбитэ.

«Опрос» рубрикабытыгар оҕолору соруйан сангарда са-
тыыр этибит. Дьэ, кинилэр киһи үөйбэтэх тылларынан би-

эриини сэргэхсиппит түгэннэрэ элбэх. Холобур, «Ханнык ырыаны уонна ырыаһыты сөбүлүүгүн?» диэн ыйытыыны көмөлөһөөччүлэрим оскуолаларыттан дьиэлээн иһэр хороччу улаатан эрэр уолаттар бөлөхтөрүн тохтотон биэрбиттэр этэ. Оҕолор биллэн турар, Джида ырыаларын сөбүлүүллэрин туһунан эппиттэр. Онтон: «Бэйэҕит ыллааччыгыт дуо? Биир эмэ ырыата ыллаан иһитиннэринг эрэ...» – диэн буолбут. Биир ордук сытыы уол: «Бэйэм кыайан ыллаабаппын. Оол Баххан сатаан ыллыыр. Баххан, кэл, кэл! Тэлэбииһэргэ ыллаан биэр!» диэн ханна эрэ, камера кэннигэр сылдыар уолу илиитинэн далбаатаан ынгыра сатыыр. Баххан буоллабына кэмчиэрийэн объектив иннигэр көстүөбүн олох баҕарбата. Били уол: «Ыллаарый доо, эн?! Ханна наадата суохха ыллаа да ыллаа буолуобунг, оттон ханна наадалаахха ыллаабаккын!» – диэн кырдьык да ис сүрэҕиттэн кыһыйан, уоһа чорбойо-чорбойо атаһын ааттаһа, дыабырыһа турбута билигин да харахпар бу баар. Ити түгэни биһиги хайдах баарынан быспакка эрээри эфиргэ ыппыппыт. Мин устуудьуйаҕа олорон тыһыынчанан саха дьоно ол оҕолор саналарыттан тэбис-тэннэ күлэн саһыгырыы түспүттэрин илэ көрөргө дылы ГЫММЫТЫМ.

Кириэс Халдыайы оскуолата 100 сылын туолуутугар «Кэпсиэ» аналлаах биэриитэ тахсыбыта. Кэлэр-барар ороскуоппутун оскуола бэйэтэ уйунан, санга сири, санга дьону көрөр дьолломмутум. Онно, дьээбэҕэ, маннайгы кылаас оҕолоро дойдуларын туһунан тугу этиэхтэрин сөп эби-

тий, диэн санааттан: «Оҕолоор, Кириэс Халдыайыга саамай үчүгэй туох баарый?» – диэн ыйыппытым. Оҕолор былдыа-сыһа-былдыа-сыһа: «Маҕаһыын! Кулууп! Оскуола! Детсад!» диэбиттэрэ. Арай биир оҕо: «Дьоруой!» – диэбитэ миигин олус астыннарбыта. Кырдык, оскуола Герой-снайпер Федор Охлопков аатын сүгэр. Дьоруой пааматынньыга оҕолору оскуола тэлгэһэтигэр уруйдуу көрсөр. Дьоруой бастаан олохтооһун дьиэтэ музей буолан турар. Саҥа дьиэтэ бөһүөлэк ортотугар турар. Кини уон оҕолоруттан удьуор-утум дьон «дьоруойдар» диэн ааттаналлар. Онон «дьоруой» диэн, киһи күн аайы туттубат тыла манна уостан түспэт эбит уонна, биллэн турар, ити «дьоруой» Кириэс Халдыайыны атын дэриэбинэлэртэн ураты тыынныыр, килбиэннээх ааттыыр буоллаҕа эбээт!

Элгээйи нэһилиэгин үбүлүөйүгэр эмиэ олохтоох дьаһалта ыңыран, үбүлээн, аналлаах биэриини таһаарбыппыт. Онно «Домисольки» диэн кырачаан оҕолор ансаамбыллара хас да ырыаны ыллаабыттарын устубуппут. «Оҕолор, эһиги өссө ханна баран, ханнык фестивалга ыллыаххытын баҕараҕытый?» – диэн ыйыппытым (Дьокуускайга, «Хотугу сулус» күрэххэ диэхтэрэ диэн санааттан). Дьонум: «Москваҕа!» – диэн хаһытаһа түһэн соһуттулар. Кырдык, бу оҕолор Москваҕа тийиэн оҕо Евровидениетигэр барааччылары сүүмэрдиир кэнсиэркэ олус чабылхайдык кыттыбыттарын саха дьоно Россия бары олохтоохторун кытта тэнгэ тэлэбиинэргэ көрөн астыммыт түгэннээхпит. «Домисольки»

солькалар» ол кыттыыларын туһунан кэпсээн «Кэпсиэбэ» өссө биирдэ тахсыбыттара.

Оҕону устар хаһан баҕарар уустук. Ыллыы-туойа, туох эрэ ситиһиитин туһунан кэпсии турар оҕону да сүрдээх болҕомтолоохтук устуохтааххын. Хомойуох иһин, Орто дойду олоҕо оҕо эрэ барытыгар былыта суох ыраас халлааны, ойор-тэбэр орой-мэник күннэри түстээбэт. Мин хаста да балыыһаҥа сылдьан, ыарахан ыарыыга ылларбыт оҕолор тустарынан устан турардаахпын. Кинилэри кытта суруналыыс хайдах кэпсэтиэн сөбүй? Туох да буолбатаһыны, оҕо сарсын ойон туран сүүрэн хаалыахтааһыны өрө көтөҕүллэн кэпсэтии – табыгаһа суох. Кини эйигин итэҕэйиэ суоҕа. Аһыммытты – сатамат. Онон, оҕо хайдах быһыыга-майгыга баарын иһиттэн билэн, кини дьылҕатын, ыарыытын тэнгэ сүксэн олорон, инникигэ эрэли саҕар хабааннаах кэпсэтэрин сөптөөх быһыылаах. Мин оҕо сылдьан биирдэ сыл аңаара курдук балыыһаҥа эмтэнэн турардаахпын. Онно мин «бастакы хоһоонум» диир хоһооммун суруйбутум. Ону таһынан балыыһа уһун күннэригэр тугу гыныахпытый, илиибитинэн ону-маны онгорор, онгорорго үөрэнэр, уруһуйдуур этибит. Онон, суруналыыс быһыытынан оҕо балыыһатыгар сылдьарбар «хайа, тугу дьарыгыраһын? Тугу эмэ уруһуйдуурун, онгорорун буолуо?» диэнтэн кэпсэтиибин саҕалыбын. Оччоҕо оҕо хайаан да туумбатын аһан тугу эмэ, бэйэтин онорһугун хостоон көрдөрөр. «Бу кимиэхэ анаабыккыный? Маны онгорорго ким үөрэппитэй? Хайыы, бу хайаларай?» – ди-

эн ыйытыыттан-сэнээрииттэн кэпсэтии аана аһыллан барар,
оҕо эйигин кытта кэпсэтэриттэн толлубат курдук буолар.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.